Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

Risk Yönetimi

Bu kitabın, basım, yayım ve saĞş hakları Atatürk Üniversitesi'ne ai ĸ r. Bireysel öğrenme yaklaşımıyla hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır. Atatürk Üniversitesi'nin izni alınmaksızın kitabın tamamı veya bir kısmı mekanik, elektronik, fotokopi, manyeək kayıt veya başka şekillerde çoğalĞlamaz, basılamaz ve dağıĞlamaz.

Copyright ©2019

The copyrights, publicaəons and sales rights of this book belong to Atatürk University. All rights reserved of this book prepared with an individual learning approach. No part of this book may be reproduced, printed, or distributed in any form or by any means, techanical, electronic, photocopying, magneəc recording, or otherwise, without the permission of Atatürk University.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ

Risk Yönetimi

ISBN: 978-605-7638-36-6

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI

ERZURUM, 2019

İÇİNDEKİLER

8. Bankalarda Bilanco Dışı İşlemler ve Riskler 149
Dr. GÖKSEL TİRYAKİ

9. Bankalarda Mali Yeterlilik ve Basel II Süreci 169
Dr. GÖKSEL TİRYAKİ

Editör

Prof. Dr. İLYAS AKHİSAR

BANKALARDA MALİ YETERLİLİK VE BASEL II SÜRECİ

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

RİSK YÖNETİMİ

Dr. Göksel TİRYAKİ

ÜNİTE
9

İÇİNDEKİLER

- Bankalarda Mali Yeterlilik
- Basel Kuralları
- Türkiye'de Basel II'ye Geçiş Süreci
- Basel III

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
  - Bankalarda mali yeterlilik kavramını öğrenebilecek,
  - CAMELS yönteminin ne olduğu ve bankalarda mali yeterliliğe ilişkin ana unsurlar kavrayabilecek,
  - Basel Kuralları'nın gelişimi,
  - Basel I, II ve III Kuralları hakkında genel bilgiler edinebileceksiniz.

© Bu ünitenin tüm yayın hakları Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne aittir. Yazılı izin alınmadan ünitenin tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

BANKALARDA MALİ YETERLİLİK
Camels Yöntemi
Sermaye Yeterliliği
Aktif Kalitesi
Yönetim Kabiliyeti
Kârlılık Düzeyi
Likidite Yeterliliği ve Kaynak Yapısı
Piyasa Riskine Duyarlılık
BASEL KURALLARI
Uluslararası Ödemeler Bankası
Basel Bankacılık Denetim Komitesi
Basel I
Basel II
TÜRKİYE'DE BASEL II'YE GEÇİŞ SÜRECİ
Yapısal Blok 1: Asgari Sermaye Yeterliliği
BASEL III
Yapısal Blok 2:Denetim Otoritesinin İnceleme Süreci
Yapısal Blok 3: Piyasa Disiplini

GİRİŞ

Güçlü ve güvenli bir finansal sistem, kaynakların etkin tahsis edilmesi ve risklerin iyi yönetilmesi yoluyla ekonomik büyümeyi önemli ölçüde desteklemektedir.

Bir ekonominin, mevcut kaynakların etkin şekilde kullanılarak ve istikrarlı olarak büyümesi için sağlıklı bir finansal sistemin gerekli olduğu genelde kabul görmektedir. Bir ekonomide fon fazlası olan tasarruf sahipleri ile fon talebi olan yatırımcı ve tüketicileri buluşturan kurumlara genel olarak finansal aracılar denilmektedir. Çok sayıda finansal aracı türü olmakla birlikte, özellikle Kıta Avrupasında ve ülkemizde bankalar en önemli finansal aracılardır [1]. *Aslında banka paranın bir sonraki ve öteki adı gibidir. Bu sebeple hem cazip bir kelimedir hem de muhtelif riskleri hatırlatır. Banka çok yönlü ve kendine has bir dünyası olan benzersiz bir kavramdır.* Genellikle kâr saikiyle kurulmuş işletmelerdir. Fakat bazı özellik ve nitelikleri nedeniyle hiç de sıradan bir ticarethane gibi değildir. Mesela bankaları çok farklı bir noktaya taşıyan özelliği halktan para toplaması değildir. Banka dışında başka finansal kuruluşlar da değişik isim ve şekillerde para toplar. Nitekim sigorta şirketlerinden yatırım fonlarına, yatırım ortaklıklarından emeklilik fonlarına ve sandıklarına kadar muhtelif kuruluşlar, riskten kaçanlardan, yatırımcılarından veya muhataplarından yasal olarak bir biçimde para toplayabilir. Ancak banka, tüm diğer işletmelerden farklı olarak kaydi para üretir. Üstelik ürettiği kaydi para, devlet adına merkez bankalarının ihraç ettiği kâğıt paradan çok daha fazladır. Bankaları diğer tüm işletmelerden ayıran özellik, müşterilerinin yükümlülüklerini üstlenebilmesi, garanti edebilmesi ve onlara ödünç şekilde nakit para (likidite) verebilmesidir. Şüphesiz bankaların icra ettiği daha başka fonksiyonlar da vardır [2]. *Bankaları bir ekonomide çok işlevsel ve kurtarıcı yapan iki temel niteliği güven ve likidite kurumu olmalarıdır.* Bu iki nokta, bankaların diğer tüm özelliklerine baskın gelir ve bir ekonomide işlerin ve işlemlerin daha kolay ve hızlı gerçekleşmesine yardımcı olur.

Neticede sağlıklı bir finansal sistem için makro ekonomik istikrar, güvenli ve güçlü finansal piyasalar ve kurumlar ile sorunsuz bir ödemeler sistemi şarttır. Bu noktada, finansal piyasaların ve ödemeler sisteminin de önemli bir aktörü olarak, en önemli finansal kurumların başında gelen bankaların mali açıdan yeterliliği büyük önem taşımaktadır.

BANKALARDA MALİ YETERLİLİK

Mali yeterlilik bir kurumun varlıkları ile yükümlülüklerini karşılayabilme kapasitesini göstermektedir.

İngilizce “solvency”nin karşılığı olarak, mali yeterliliğe benzer şekilde kullanılan pek çok kavram bulunmaktadır. Finansal güç, mali bünye sağlamlığı ve sermaye yeterliliği çoğu zaman mali yeterlilik bağlamında kullanılmaktadır. Özellikle sermaye yeterliliği günümüzde bankalar için uluslarası bir finansal sağlamlık göstergesi olarak görülmektedir. Mali yeterlilik, kısaca bir kurumun varlıkları ile yükümlülüklerini ödeyebilme gücünü ve kapasitesini ifade etmektedir. Mali yeterliliğe ilişkin farklı kıstasların kullanılması mümkündür. Finansal veya finansal olmayan bir kurumun kısa vadeli likit ve seyyal varlıklara, uzun vadeli yükümlülüklere veya yüksek öz kaynaklara sahip olması mali yeterlilik açısından önemlidir. *Yapıları gereği mevduat gibi dış kaynaklarla ve yüksek kaldıraç (borçlanma) oranları ile çalışan bankaların mali yeterlilikleri her zaman yakından takip edilmektedir.*

Olası bir bankacılık krizinin veya mevduat hücumunun (paniğinin) hem finansal sistem hem de genel ekonomi üzerinde çok büyük zararlara yol açtığı bilinmektedir. Bu nedenle finansal sistemin istikrarı yanında, tekil olarak bankaların mali bünyelerinin durumu ve gelişimi de geçmişten beri sıkı bir şekilde izlenmektedir. Hem faaliyet çeşitleri hem de bilanço yapıları itibaryla finansal olmayan kurumlardan önemli farklılıklar gösteren bankaların mali yeterliliklerinin klasik finansal analiz yöntemleriyle değerlendirilmesi yeterli olmamaktadır. Bu maksatla, yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren büyük bir aşama kaydeden özellikle iki sürecin gelişiminin ve detaylarının iyi anlaşılması gerekmektedir. Bunlar; CAMELS değerlendirme ve mali derecelendirme yöntemi ile Basel Bankacılık Denetim Komitesinin yayımladığı Basel Kuralları'dır. Günümüzde küresel boyutta bankaların mali yeterliliklerinin analizinde, özellikle yasal otoriteler tarafından, *CAMELS yöntemi ile artık uluslararası bir düzenleme fenomeni haline gelen Basel Kuralları'nın çerçevelediği değerlendirme süreci kullanılmaktadır.*

CAMELS, altı öğeye göre yapılan bileşik derecelendirme tekniğidir.

Bireysel Etkinlik

- Ulaşabileceğiniz en güncel Türk Bankacılık Sektörü rakamları (BDDK İnteraktif Bülten veya www.tbb.org.tr) ve TCMB Finansal İstikrar Raporu'ndaki (www.tcmb.gov.tr) veriler ve bilgiler çerçevesinde bankaların mali yeterliliğine ilişkin kriter ve bilgileri ana başlıklar hâlinde sıralayınız.

Camels Yöntemi

Finansal Kuruluşlar Derecelendirme Sistemi (The Uniform Financial Institutions Rating System) olarak bilinen CAMEL, ilk olarak Kasım 1979 tarihinde ABD'de Federal Finansal Kurumlar Denetim Konseyi (Federal Financial Institutions Examination Council) tarafından bir inceleme ve değerlendirme yöntemi olarak kullanılmaya başlanmıştır [3]. CAMEL, İngilizce sermaye, aktif, yönetim, kârlılık, likidite ve piyasa riskine duyarlılık kelimelerinin ilk harflerinden oluşan bir kalıptır. Bu metodun ilk hâlinde (S) piyasa riskine duyarlılık bulunmazken 1996 yılında piyasa riskinin ve daha sonra diğer risklerin finansal kuruluşların değerlendirilmesindeki ve derecelendirilmesindeki önemine binaen CAMEL yöntemine ilave edilmiştir. CAMELS metoduyla her bir finansal kuruluşa bu 6 bileşenin değerlendirmesine ve derecesine dayalı nihai bir bileşik derece verilmektedir. Bu bileşenler; *sermaye yeterliliği (C), aktif kalitesi (A), yönetim kabiliyeti (M), kârlılık düzeyi (E), likidite yeterliliği (L) ve risklere duyarlılık (S)* konu başlıklarından oluşmaktadır. Bu bileşenlerin değerlendirilmesinde bankanın büyüklüğü, faaliyetlerinin karmaşıklığı, niteliği ve risk profili dikkate alınmaktadır. CAMELS özünde bir derecelendirme yöntemi olmakla birlikte, bir bankanın mali yeterliliğinin değerlendirilmesi bakımından da çok önemli bir kılavuz niteliğindedir. CAMELS'da temsil edilen her bir harf mali yeterlilikte dikkate alınması gereken asgari ve esas noktaları açık bir şekilde vurgulamaktadır. Dolayısıyla bir bankanın mali yeterliliğinin CAMELS'ın bileşenleri bağlamında değerlendirmek yöntem ve içerik olarak çok faydalı ve önemlidir.

Bankacılık mevzuatındaki yasal özkaynak kavramı muhasebe açısından özkaynaktan daha geniştir. Örneğin genel karşılıklar bazı durumlarda yasal özkaynağı pozitif etkileyebilmektedir.

Bireysel Etkinlik

- Bankaların mali yeterliliği neden önemlidir? Toplum açısından faydası ve maliyetinin neler olabileceğini araştırınız.

Sermaye Yeterliliği

Bir bankanın sağlam ve güvenli bir şekilde faaliyetlerine devam edebilmesi için sahip olması gereken sermaye düzeyi en önemli mali yeterlilik noktalarından birisidir. Sermaye bir işletmenin pay sahipleri açısından varlıklar – yükümlülükler= net varlık değeridir. Bir banka için genel olarak sermaye; ortakların banka kârı üzerindeki pay oranlarını ve sigorta kapsamında olmayan mevduat sahipleri, kredi verenler ve diğer alacaklılar bakımından koruma unsurunu göstermektedir. Bu nedenle, bankaların sermaye düzeyleri ve gücü hem genel kamuoyu hem de kamu otoriteleri açısından önem taşımakta ve bankaların güçlülüğünün bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Uygulamada sermayenin yerine genelde daha geniş bir kavram olan özkaynak kullanılmaktadır. Özkaynaklar, muhasebesel olarak bir bankanın ödenmiş sermayesi, dönem ve geçmiş dönem kârları ile yasal ve ihtiyarî yedeklerinin toplamından oluşmaktadır. Bir de bankacılık mevzuatında tanımlı yasal özkaynak kavramı bulunmaktadır. *Türkiye uygulamasında, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından çıkarılmış Bankaların Özkaynaklarına İlişkin Yönetmelik'te yasal özkaynakların kapsamı belirlenmektedir.* Buna göre, özkaynak genel olarak bankaların ana sermaye ve katkı sermayeleri toplamından, sermayeden indirilen değerlerin düşülmesi suretiyle hesaplanmaktadır. Bu çerçevede, Türk Bankacılık Sektörü'nde yasal özkaynakların temel bileşenlerinin özet olarak gösterimine Tablo 9.1.'de yer verilmiştir.

Sermaye Yeterliliği Standart Oranı bankaların mali yeterliliklerinin değerlendirilmesinde temel ve yasal göstergelerden birisidir.

Tablo 9.1.: Yasal Özkaynakların Temel Bileşenleri

Ana Sermaye
Ödenmiş Sermaye
Ödenmiş Sermaye Enflasyon Farkı
Hisse Senedi İhraç Primleri
Yedek Akçeler
Net Dönem Kârı ile Geçmiş Yıllar Kârı
Yedek Akçelerle Karşılanamayan Zarar
Katkı Sermaye
Genel Karşılıklar
İkincil Sermaye Benzeri Borçlar
Menkul Değerler ile İştirak ve Bağlı Ortaklıklara İlişkin Değer Artışları
Sermayeden İndirilen Değerler
Özkaynak = Ana Sermaye + Katkı Sermaye – Sermayeden İndirilen Değerler

Genelde tüm işletmeler için olduğu gibi, bankalar için de her zaman esas özkaynak unsuru ödenmiş sermaye ve yedek akçelerdir. Bir bankanın sermaye düzeyini ve yeterliliğini belirlemede çok farklı teknik ve yöntemlerden yararlanmak mümkündür. Ancak günümüzde uluslararası düzeyde temel bazı sermaye yeterliliği oranları ile bankaların sermaye güçleri ölçülmektedir. Tablo 9.2.'de sıklıkla kullanılan sermaye yeterliliği rasyoları verilmiştir [4].

Tablo 9.2.: Temel Sermaye Yeterliliği Oranları

Yasal Özkaynaklar / Risk Ağırlıklı Varlıklar
Çekirdek Sermaye / Risk Ağırlıklı Varlıklar
Ana Sermaye / Risk Ağırlıklı Varlıklar
Ana Sermaye / Özkaynaklar
Serbest Özkaynak / Toplam Özkaynaklar
Özkaynaklar / Aktifler
Takipteki Alacaklar / Özkaynaklar
Yabancı Para Net Genel Pozisyonu / Özkaynaklar

Bir bankanın mali yeterliliği değerlendirilirken, ilgili finansal oranların seviyesinin bankacılık sektörünün ve emsal bankaların (peer group) ortalaması ile karşılaştırılması çok önemlidir.

Tablo 9.2.'de yer alan ilk oran, Sermaye Yeterliliği Standart Rasyosu olarak bilinmektedir. Bu oran, ilk defa 1988 yılında yayımlanan Basel I kuralları olarak bilenen standartlardan hareketle, tüm dünyada zaman içinde gelişerek kullanılmaktadır. Bu ünitenin ilerleyen bölümlerinde Basel Kuralları izah edileceğinden bu rasyonun detayına girilmeyecek, ancak *Sermaye Yeterliliği Standart Oranı'nın temel bir bankacılık düzenleme aracı ve göstergesi olduğu bilinmelidir.* Bankaların mali yeterliliklerine ilişkin bakılan ilk kriterlerden biri de bu orandır. Halihâzırda yasal olarak bankaların bu oranı asgari % 8 olarak sürdürmeleri gerekirken, BDDK daha ihtiyatlı bir yaklaşımla % 12 düzeyini hedef rasyo olarak belirlemiştir. Nitekim 2008-09 küresel finans krizi sonrası Basel Kuralları'nda yapılan ilavelerle de (Basel 2,5 ve III gibi) bu rasyonun artırılması hedeflenmiştir. Bankaların aktif büyüklükleri dışında bazı bilanço kalemleri ile özkaynakların ilişkilendirildiği, Tablo 9.2.'de görülen, bir takım rasyolar da sermaye yeterliliğinin değerlendirilmesinde önemli birer ölçüt olarak kullanılmaktadır. Örneğin; bankaların takibe aktardıkları kredi ve diğer alacaklarının brüt ve net (özel karşılıkların düşülmesi) tutarlarının öz kaynaklara oranı, gayrimenkul gibi sabit kıymetlerin ve sorunlu alacakların çıkarılmasıyla bulunan serbest öz kaynakların düzeyi, yine döviz varlık ve yükümlülüklerinin birbirinden çıkarılmasıyla hesaplanan yabancı para ve net pozisyonunun öz kaynaklara oranı birer sermaye yeterliliği kriteri olarak kabul edilmektedir.

Diğer taraftan, bir bankanın sermaye yeterliliği analiz edilirken yukarıda sözü edilen tüm oranların, bankacılık sektörünün ve emsal bankaların (peer group) ortalama seviyesi ile karşılaştırılması çok önemlidir. Zira bir bankanın söz konusu sermaye oranları için önemli yeterlilik kıstası yine aynı sektörde faaliyet gösteren diğer bankaların rasyolarıdır. Buna karşılık yukarıda yer alan oranlar arasında Basel Kuralları'ndan hareketle düzenlenen Sermaye Yeterliliği Standart Oranı, Çekirdek

ve Ana Sermaye gibi bilgileri içeren rasyoların uluslararası olarak belirlenmiş asgari düzeyleri bulunmaktadır.

Aktif Kalitesi

Bankalarda mali yeterlilik bakımından bir diğer unsur seyyaliyet ise, kısa vadede yüksek bir zarara uğramadan varlıklarını likiditeye dönüştürebilme kapasitesidir. Bir banka açısından en kritik noktalardan birisi, muhtemel bir "banka paniği" (mevduat hücumu) veya "finansal sıkıntı" durumunda mudilerin ve diğer kreditörlerin vadesinden önce alacaklarını istemeleridir. Bu tür bir finansal şok koşulunda, yükümlülüklerini öncelikle likit varlıkları ile karşılama yoluna giden bankalar, daha sonra varlıklarının satışı veya yeni borçlanmalar ile ani gelişen bu yükümlülük taleplerini yerine getirmeye çalışacaklardır. Bu nedenle bankaların aktif varlıklarının seyyaliyeti ve kısa sürede düşük bir maliyetle likiditeye dönebilmeleri her zaman özellikle yasal otoriteler tarafından yakından izlenmektedir. *Bankaların aktif kalitesi de bir takım finansal oranlarla takip edilmektedir.* Tablo9.3.'de bankaların aktif kalitesine ilişkin temel oranlar verilmiştir [4].

Bankaların aktif kalitesinin değerlendirilmesinde, takibe aktarılan alacakların (Non-Performing Loans) mevcut kredilere oranı temel göstergelerden birisidir.

Tablo 9.3.: Aktif Kalitesine İlişkin Temel Oranlar

Brüt Takipteki Alacaklar / Krediler
Tahsili Gecikmiş Alacaklar Karşılığı / Takipteki Alacaklar
Teminatsız Tahsili Gecikmiş Alacaklar/Tahsili Gecikmiş Alacaklar
1 milyon TL'den Büyük Nakdi Kredi / Krediler
(Bireysel Kredi+Kredi Kartı) / Krediler
Krediler / Toplam Aktifler
Net Takipteki Alacaklar / Özkaynaklar
Duran Aktifler / Toplam Aktifler

Bir bankanın, faaliyetlerine ilişkin karar yetkisi olan tüm yöneticilerinin bilgi, deneyim ve yetkinliği o bankanın yönetim kalitesini oluşturur.

Bir bankanın en önemli aktif kalemi kredilerdir. Dolayısıyla aktif kalitesine yönelik oranların önemli kısmı kredilerin niteliği, büyüklüğü ve yoğunluğu gibi kriterleri esas almaktadır. Bu çerçevede, teminatsız kredilerin ve büyük montanlı kredilerin toplam krediler içinde yüksek bir paya sahip olması olumsuz değerlendirilirken, toplam kredilerin aktif ve tüketici kredilerinin krediler içindeki paylarının yüksek olması çoğu zaman olumlu karşılanmaktadır. Bunun yanında şüphesiz bir bankanın aktif kalitesinin en önemli göstergesi mevcut varlıkların tahsil kabiliyetidir. Bu nedenle *bankaların aktif kalitesinin değerlendirilmesinde, takibe intikal eden toplam alacakların (Non- Performing Loans – Brüt Takipteki Alacaklar (Krediler)) mevcut kredilere oranı ilk bakılan göstergelerden birisidir.* Zira bu oran tahsil kabiliyetini büyük ölçüde kaybetmiş varlıkların düzeyini göstermesi bakımından çok önemlidir. Ayrıca, özellikle finansal şokların yaşandığı, kredilerin aktif içindeki payının ciddi oranda azaldığı kriz dönemlerinde, hem batık kredilerdeki artış hem de toplam kredilerdeki azalış iki yönlü olarak kredi takip oranının kötüleşmesine sebep olmaktadır. Aktif kalitesi için kredilerin niteliği kadar

diğer varlık kalemlerinin banka bilançosundaki ağırlığı ve bu varlık kalemlerinin tahsil kabiliyeti de önem arz etmektedir. Örneğin, bir bankanın iştirak, bağlı ortaklık, elden çıkarılacak kıymetler ve sabit kıymetler gibi nakde dönüşmesi güç olan ve masraf şeklindeki varlıklarının toplam aktif içerisindeki seviyesi de önemli bir aktif kalitesi göstergesidir. Dolayısıyla aktif kalitesi bir bankanın mevduat gibi yükümlülüklerini rahatlıkla karşılayıp herhangi bir ödeme sıkıntısına düşmemesi için ciddi bir finansal sağlamlık kriteridir.

Yönetim Kabiliyeti

Bir bankanın yöneticilerinin niteliği ve yönetimin genel olarak kalitesi ilk etapta bir mali yeterlilik unsuru gibi görünmese de, konusunda yetkin ve kaliteli bir yönetim anlayışı bir bankanın en önemli mali sağlamlık göstergelerinden birisidir. Bir bankanın yönetim kalitesinin ilk aşaması ise o bankanın ortaklık yapısı ve sermayesine hâkim hissedarların mali ve itibari durumudur. Bankalar halktan doğrudan para toplama yetkisine sahip olmaları nedeniyle kamu otoriteleri, bankacılık faaliyetine izin alacak kişi ve kurumları sıkı bir onay sürecine tabi tutmaktadır. Burada amaç, bankacılık faaliyetini yapacak kişi ve kurumların bu faaliyetin gerektirdiği mali güce, itibara ve yetkinliğe sahip olmalarını aramalarıdır. Dolayısıyla bankacılık yapma lisansını elde eden kişi ve kurumların (banka sermayesine hâkim ortakların) yeterli mali güce, itibara ve meslekî yetkinliğe sahip olmaları, banka yönetiminin kalitesi bakımından temel bir kriterdir. Banka ortaklık yapısının saydam ve her türlü kötü niyetli davranıştan uzak olması ve bu durumun devam etmesi banka yönetiminin başarısı için gerekli bir koşuldur. *Banka hâkim ortaklarının durumu kadar, bir bankayı fiilen yöneten Yönetim Kurulu Üyeleri, Kredi Komitesi Üyeleri, Denetim Komitesi Üyeleri, Murahhas Aza, Genel Müdür ve Genel Müdür Yardımcıları gibi üst düzey yöneticilerin meslekî bilgi ve tecrübeleri de son derece önemlidir.* Bir bankada alınan her türlü kararın nihai onayı, faaliyet politikasının esasları, temel stratejiler ve tüm banka faaliyetlerini yürütecek daha alt kadro personelin seçilmesi bütünüyle banka üst düzey yöneticilerinin karar ve sorumluluğu altındadır. Dolayısıyla *bir bankanın, icraî karar yetkisi olan tüm yöneticilerinin deneyim, bilgi ve alanlarındaki yetkinliği o bankanın yönetim kalitesi yoluyla mali yeterliliği üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır.* Örneğin, bir bankada iç kontrol ve risk yönetiminden sorumlu en az bir yönetim kurulu üyesinin olması, icrada görev almayan yönetim kurulu üyelerinden oluşan bir denetim komitesi bulunması, banka genel müdür ve yardımcılarının her hafta en az bir kez bir araya gelmesi, bankada tüm bu işleyişlerin yazılı görev tanımları ve ayrımları ile kurala bağlanması ve bankaca taşınacak risk limitlerininin yazılı olarak belirlenmesi son derece önemlidir. Zira bir bankanın faaliyet sonuçları mali yeterliliğinin başlangıç noktasıdır. Bankacılık faaliyetleri ise doğrudan veya dolaylı olarak banka üst düzey yönetiminin tasarrufundadır. Diğer taraftan, mali yeterlilikte diğer unsurlardan farklı olarak yönetimin kalitesi daha subjektif bir alandır. Herhangi bir yönetim kararının nihai sonucunun önceden veya karar aşamasında değerlendirilmesi konuyu değerlendiren kişilerin bakış açılarına göre değişecektir. Bu nedenle bankaların faaliyet sonuçları en önemli yönetim performans kriteri olarak görülmektedir. En temel faaliyet sonucu göstergesi ise bankaların kârlılık

düzeyleridir. Özellikle banka hissedarları, kredi verenler ve finansal piyasalardaki taraflar banka kârlarını yakından takip etmektedir. Fakat özellikle son dönemde Dünya genelinde banka yöneticilerinin aldıkları yüksek ücretler önemli bir tartışma konusu olmuştur. Dolayısıyla bankaların bilhassa üst düzey yöneticilerinin aldığı yüksek ücret ve primlerin tek başına kamu ve bankalar için iyi bir performans göstergesi olmadığı yönünde bir görüş kabul görmektedir.

Aktif kârlılığı (return-on-assets) ve özkaynak kârlılığı (return-on-equity) oranları bankacılık sektörü için de sıklıkla kullanılan kârlılık ölçütlerindendir.

Kârlılık Düzeyi

Finansal olarak kârlılık, banka mali tabloları içerisinde kısa vadeli gelişmelerden en çabuk ve şiddetli şekilde etkilenen değişkenlerin başında gelmektedir. Bu durumun oluşmasında kârlılığın genel olarak daha hassas bir gösterge olmasının payı büyüktür. Dolayısıyla diğer finansal göstergelere göre daha yüksek bir değişkenliğe sahip olmakla birlikte, kârlılık oranları bankacılık kesiminin içsel ve dışsal gelişmelere karşı ani tepkisinin ölçülmesi bakımından iyi bir gösterge niteliğindedir. Günümüzde genelde tüm işletmeler açısından kullanılan popüler kârlılık oranları bulunmaktadır. *Özellikle net kârın toplam aktife ve öz kaynaklara oranlanmasıyla bulunan aktif ve öz kaynak kârlılık oranları birer klasik kârlılık göstergesi olmuştur.* Şüphesiz bu oranlar dışında, daha detaylı ve kapsamlı başka kârlılık oranlarının muhasebesel olarak çıkarılması mümkündür. Ancak bir bankanın temel kârlılık durumunun analizi amacıyla genelde Tablo 9.4.'deki oranlar kullanılmaktadır.

Banka bilançosunun aktifindeki; "Nakit Değerler" ile Devlet İç Borçlanma Senetleri likit varlık olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 9.4.: Temel Bankacılık Kârlılık Oranları

Net Kâr / Toplam Aktifler
Net Kâr / Özkaynaklar
Faiz Gelirleri /Faiz Giderleri
Faiz Dışı Gelirleri /Faiz Dışı Giderler

Tablo 9.4.'de ilk iki sırada yer alan aktif kârlılığı (return-on-assets) ve özkaynak kârlılığı (return-on-equity) oranları diğer sektörlerde olduğu gibi bankacılık için de ağırlıklı olarak kullanılan kârlılık kriterleridir. Bu oranlar dışında bankaların kendi faaliyetlerine özgü olarak faiz ve faiz dışı gelirlerin faiz ve faiz dışı giderlere oranlarına da sıklıkla dikkate alınmaktadır.

Likidite Yeterliliği ve Kaynak Yapısı

Finansal olarak likidite bir varlığın nakde dönüşebilme kapasitesidir. Dolayısıyla nakit ve nakde eşdeğer varlıklar en likit varlıklardır. Likidite tüm ekonomik birimler için önemlidir. Özünde bir likidite yönetimi işi de olan bankacılıkta ise likidite en önemli varlık kalemlerinin başında gelmektedir. *İflas eden bir banka, nihayetinde yeterli likiditeye sahip olamadığı ve müşterilerinin taleplerini zamanında yerine getiremediği için batmaktadır.* Bu nedenle, bankaların mudilerin ve diğer alacaklıların taleplerini yerine getirmek başta olmak üzere, bilançosunda asgari düzeyde likit varlık bulundurmaları her zaman gerekli görülmektedir. Bankaların mali yeterliliklerinin değerlendirilmesi sürecinde, diğer CAMELS unsurlarında olduğu gibi likidite içinde çok farklı detayda ve kapsamda

finansal oranlar hesaplamak mümkündür. Ancak bazı likidite oranları likidite değerlemesi bakımından uluslararası en iyi uygulama olarak kabul edilmektedir. Örneğin IMF tarafından finansal sağlamlık göstergeleri arasında "Likit Varlıklar / Toplam Aktifler (Likit Varlık Oranı)" ile "Likit Varlıklar / Kısa Vadeli Yükümlülükler" oranları kullanılmaktadır. Her türlü likidite oranında en önemli konu hangi varlıkların likit olarak kabul edileceğidir [3]. Genelde banka bilançolarındaki; "Nakit Değerler, Merkez Bankası, Para Piyasaları, Bankalar ve Ters Repo İşlemlerinden Alacaklar" likit varlık olarak değerlendirilmekle birlikte, Devlet İç Borçlanma Senetleri gibi kısa sürede nakde dönüşme kapasitesi olan menkul kıymetler de çoğu zaman likit varlık sayılmaktadır. Bu noktada, bankalar açısından yabancı para (YP, döviz) kaynaklar ve likit varlıklar da son derece önem arz etmektedir. *Net (Açık) pozisyon (=Döviz Varlıkları-Döviz Yükümlülükleri) dikkatle izlenmesi gereken bir konudur.* Örneğin bankaların yabancı para net genel pozisyonunun yasal özkaynaklara oranı yakından takip edilen bir rasyodur. Zira olası bir döviz kuru şokunda veya talebinde açık pozisyonda çalışan bir bankanın ciddi bir kur zararı ve döviz likidite ihtiyacı ile karşı karşıya gelmesi muhtemeldir. Bu nedenle kur riski piyasa riskinin önemli bir alt unsuru olması nedeniyle sıkı şekilde yönetilmelidir.

2008-2009 küresel finans krizi sonrasında likiditenin bankalar bakımından önemi bir kez daha anlaşılmış ve tüm dünyada ortak likidite kurallarının geliştirilmesinin yolları araştırılmıştır. Bu çerçevede, ileriki bölümlerde daha detaylı izah edilecek olan Basel III kuralları kapsamında Likidite Karşılama Oranı (Liquidity Coverage Ratio) ve Net İstikrarlı Fonlama Rasyosu (Net Stable Funding Ratio) gibi yeknesak likidite oranlarının geliştirilmesine çalışılmaktadır. Bankaların likidite düzeyi için kaynak yapısı da son derece önemlidir. Özellikle uzun vadeli ve istikrarlı fonlama kaynakları bankalar için çok mühimdir. Bu noktada özellikle mevduat dikkat çekmektedir. Mevduatın az sayıda kişi üzerinde yoğunlaşmaması, yani büyük tutarlı mevduat sahiplerinin ağırlığının fazla olmaması ve mevduatın ekseriyetle kısa vadeli bağlanmaması büyük etkiye sahiptir. Banka bilançosunun pasifinde yer alan mevduat ve alınan krediler gibi önemli kaynak kalemlerinin uzun vadeli olması banka bilançoları üzerideki vade baskısını hafiftelecektir. *Kısa vadeli mevduatların ağırlıklı olması bankanın likiditesi üzerinde ciddi bir risk kaynağı olabilir.* Zira bankaların pasif taraftaki mevduat gibi yükümlülükleri karşısında aktiflerinde yer alan kredi gibi alacakları genelde daha uzun vadeli olma eğilimindedir.

Bankaların bilanço içinde veya dışında taşıdıkları temel risklerin mali yapıları üzerindeki muhtemel etkileri, finansal ve finansal olmayan risklere duyarlıdır.

Piyasa Riskine Duyarlılık

Basel I Kuralları'nın 1988 yılında yayımlanmasından sonra, bankaların finansal yapılarında piyasa risklerinin de önemli bir rol oynadığının görülmesi üzerine, piyasa riskinin Sermaye Yeterliliği Standart Oranı'na dâhil edilmesi 1996 yılında düzenlenmiştir. Böylece bankaların sermaye yeterliliği değerlendirilirken piyasa riskinin etkisinin dikkate alınması sağlanmıştır. Ancak bu durum, muhtelif finansal ve finansal olmayan risklerin banka mali yeterlilikleri üzerindeki etkisinin göz ardı edilmemesi gerektiğini göstermiştir. Bankaların bilanço içinde veya dışında taşıdıkları risklerin mali yapıları üzerinde ciddi sonuçlarının olma ihtimali, bu risklerin mali yeterlilik bağlamında da değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu suretle, geleneksel CAMEL yöntemine (S) harfi ilave edilerek, banka mali

bünyelerinin piyasa riskine karşı duyarlılığının (sensitivity) değerlendirilmesinin önemine vurgu yapılmıştır. *Günümüzde bankaların mali yapılarına etki edebilecek çok sayıda içsel ve dışsal riskler olmakla birlikte, temel olarak; kredi, likidite, piyasa ve yapısal faiz oranı riski ile operasyonel riskin bankaların faaliyetleri bakımından önemli olduğu kabul edilmektedir.* Hatta söz konusu risklerin düzeyi ve yönetim kalitesinin CAMELS bileşenlerinin dahi önüne geçtiği görülmektedir. Dolayısıyla bir bankanın mali yeterliliği değerlendirilirken genel olarak yukarıda ifade edilen risklerin bankadaki düzeyi, olası etkileri ve bu risklerin banka yönetimi tarafından nasıl yönetildiği kesinlikle göz önünde bulundurulmalıdır. Bu risklerin banka mali yapısı üzerindeki olası etkileri konusunda, olumsuz durumları ve kriz koşullarını içeren muhtelif stres testlerinin ve senaryo analizlerinin yapılması da çok önemlidir.

Bireysel Etkinlik

- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunu'nun internet sayfasında yer alan 'interaktif aylık bülten'deki (http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/) bankaları analiz etmek için kullanılan ve bir kısmı yukarıda görülen mali bünye oranlarını listeleyiniz.

BASEL KURALLARI

Bankaların sağlam ve güvenilir bir mali yapıya sahip olmaları dünya genelinde her zaman ciddi bir hedef olmuştur. Bu amaçla ülkeler arasında farklı düzenlemelerden kaynaklanacak adaletsizliklerin giderilmesi ve tüm dünyada bankaların etkin ve standart kurallara tabi olması amacıyla, özellikle 1970'li yıllardan itibaren çalışmalar yoğunlaşmıştır. Bilhassa, Uluslararası Ödemeler Bankası bünyesinde kurulan Basel Bankacılık Denetim Komitesi'nin yayımladığı sermaye yeterliliği ve bankacılık denetimi ilkeleri önemli birer kriter olarak küresel ölçekte yakından izlenmekte ve esas alınmaktadır.

Uluslararası Ödemeler Bankası

Dünyanın en eski uluslararası finans kurumu olduğu söylenen Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS), I. Dünya savaşı sonrasında, Almanya'nın savaş tazminatı ödemelerini gözetmek ve ayrıca merkez bankaları arasındaki işbirliğini geliştirmek amacıyla İsviçre'nin Basel şehrinde 1930 yılında kurulmuştur. BIS, savaş tazminat ödemelerinin sona erdiği 1932 yılından itibaren, parasal ve finansal istikrarı sağlama hedefi doğrultusunda merkez bankaları ve diğer finansal kurumlar arasındaki işbirliğini geliştirmeye çalışmıştır. BIS, II. Dünya Savaşı'ndan 1970'lerin başına kadar geçen zamanda, Bretoon Woods sisteminin uygulanması ve korunması üzerine odaklanırken, 1970'lerden itibaren petrol krizi ve uluslararası borç krizinin aşılmasını amaç edinmiştir. Bankacılık sisteminin düzenlenmesinde çok önemli bir uluslararası kuruluş olan BIS'in günümüzdeki misyonu, üye ülkeler tarafından kabul edilen bankalara yönelik düzenleme ve denetim stratejileri ile uluslararası finansal politikaların eşgüdümünü sağlamaktır. Bankaların,

benimsenmiş ortak standartlarda çalışmalarını hedefleyen, dünyadaki merkez bankalarının bankası gibi bir konumunda da olan BIS bünyesinde, 1974 yılında, Basel Bankacılık Denetim Komitesi kurulmuştur [5].

Basel Bankacılık Denetim Komitesi

Basel Komitesinin amacı bankacılık denetiminin daha iyi yapılmasını sağlamaktır.

Basel Komitesi (Basel Committee), 1974 yılında G10 ülkeleri tarafından kurulmuşken, 2008 yılında yayılan küresel kriz ertesinde, yükselen ülkelerin komiteye katılımı ile üye sayısı 20'ye ulaşmıştır. BIS, komitenin çoğu toplantısına ve daimi sekretaryasına ev sahipliği yapmaktadır. Komite, bankaların düzenlenme ve denetimi konusunda sağlıklı bir işbirliğinin temini amacıyla bir forum gibi yapılanmıştır. Komite, bankacılık düzenlemelerinin ve denetiminin daha iyi anlaşılması ve kalitesinin artırılması amacıyla çalışmalar ve araştırmalar yürütmektedir. Komitenin kendi ifadesiyle görevlerinden birisi, en iyi banka denetim uygulamalarının ve kurallarının belirlenmesi ve duyurulmasıdır. Komite, kurulduğundan itibaren çok sayıda muhtelif doküman yayınlamıştır. Komitenin dünya genelindeki bankacılık uygulamaları yönünden özellikle üç faaliyeti çok dikkat çekmiştir. Bunlardan ilki, küresel bankacılık gündemine 1988 yılında sermaye yeterliliği kavramını ve ölçümünü geniş ölçüde duyuran ve benimseten Basel Sermaye (Basel I) Uzlaşısı'dır. İkincisi, 1997 yılında 90'lı yıllardaki bankacılık krizlerinden edinilen tecrübelerin de katkısı ile çıkarılan "Etkin Bankacılık Denetimi İçin Temel Prensipleri"dir (Core Principles). Bahis konusu 'Temel İlkeler', bugün bile çok önemli bir kıstas olarak uluslararası ölçekte kabul görmekte ve kullanılmaktadır. Bu kural ve ilkelerde daha sonra ciddi değişiklikler olmuştur. Yine Komite'nin, gelişen dünya finans ve düzenleme koşulları çerçevesinde, ilk kez 2004 yılında tam olarak kamuoyuna açıkladığı Basel II Uzlaşısı ise küresel boyutta finans ve akademik çevrelerde büyük yankı bulmuş ve çok popüler olmuştur. Basel II'ye geçiş süresinde 2008-2009 yıllarında derinleşen küresel finans krizinin ağırlığını hissettirmesi, edinilen yeni deneyimler eşliğinde hem Basel II'de önemli değişikliklerin yaşanmasına hem de Basel III şeklinde nitelendirilen yeni kuralların ortaya çıkmasına neden olmuştur [3]. *Tüm bu yeniliklere ve değişiklilere rağmen Komite'nin bankacılık denetimi ve düzenlemesi konusundaki iyileştirme ve geliştirme çalışmaları kesintisiz devam etmektedir.*

Basel I, yasal sermaye ve risk ağırlıklı varlıkların tanımına dayanan sermaye yeterliliği yaklaşımı olup sadece kredi ve piyasa riskine odaklanmıştır.

Basel I

Basel I, yasal sermaye ve risk ağırlıklı varlıkların tanımına dayanan temel bir sermaye yeterliliği yaklaşımıdır. Aslında bankalara özgü bir çeşit detaylandırılmış sermaye yeterliliği oranıdır. İlk çıktığında sadece uluslararası aktif bankalar için uygulanması öngörülmekle birlikte, sonradan dünya genelinde 100'den fazla ülke Basel I'i sermaye yeterliliği düzenlemesi olarak benimsemiştir. Basel I Uzlaşısı, 1988 yılında yayımlandıktan sonra 1995 ve 1996 yıllarında iki önemli değişiklik geçirmiştir. 1995 yılındaki değişiklik ile türev ürünler bakımından Basel I yeniden ele alınmış ve 1996 yılında ise piyasa riski standarda ilave edilmiştir. *Basel I'de, bankaların sermaye yapıları üçlü bir ayrıma tabi tutulmuştur.* Bunlar; Birinci Kuşak Sermaye (Ana Sermaye), İkinci Kuşak Sermaye (Katkı Sermaye) ve Üçüncü Kuşak Sermayedir. Basel I'de bir bankanın risk profile, aktiflerinin ve bilanço dışı

yükümlülüklerin ağırlıklandırılması yoluyla hesaplanmaktadır. Aktiflerin risk ağırlığı % 0 ile % 100 arasında değişmektedir. Örneğin nakit varlıklar % 0 risk ağırlığına sahipken, bir bankanın diğer bankalardaki varlıkları % 20 risk ağırlığına tabi tutulmaktadır. Aynı şekilde bilanço dışı yükümlülükler de belli dönüştürme oranları (% 0 ile % 100 arası) ile dönüştürüldükten sonra, diğer varlıklar gibi risk ağırlıklarına göre sınıflandırılmaktadır. Basel I'de minimum sermaye yeterliliği risk ağırlıklı varlıkların toplamının % 8'i şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca, ana sermayenin (birinci kuşak sermaye-tier I) de risk ağırlıklı varlıkların asgari % 4'ü seviyesinde olacağı kararlaştırılmıştır. Risk ağılıklı varlıklar hesaplanırken bilanço içindeki varlıklar ile bilanço dışı yükümlülükler ilgili dönüşüm oranları ile çevrildikten sonra risk ağırlıklarına göre sınıflandırılmakta ve piyasa riskine esas tutar ile birlikte toplanmaktadır [3].

Basel II

Basel II; Asgari Sermaye Yeterliliği, Denetim Otoritesinin İnceleme Süreci ve Piyasa Disiplini şeklinde üç yapısal bloktan oluşmaktadır.

Basel I'in eksikliklerini ve ileri sürülen eleştirileri gidermek, uygulama sonrasındaki bankacılık tecrübelerinden yararlanmak amacıyla, Basel Bankacılık Denetim Komitesi Haziran 1999 yılında yeni bir kural seti için müzakerelere başlamıştır. Komite ilk çalışmalarını 2004 yılında bitirmiş ve taslak metni 2007 sonuna kadar tartışmaya açmıştır. *Basel II'nin omurgası, bankaların varlıklarının riske duyarlılığı olmuştur. Bankacılık sistemi kaynaklı önemli risklerinin belirlenmesi, ölçülmesi ve yönetilmesi temel hedef olmuştur. Basel II, özellikle kredi riski konusunda daha gelişmiş ve kaliteli risk yönetim uygulamalarını teşvik eden bir yapıyla yasal sermayenin daha iyi kullanılmasını amaçlamaktadır.* 2008-2009 yıllarında yayılan küresel finans kriziyle birlikte Basel II'de, bankaların alım satım portföyleri ve menkul kıymetleştirme uygulamaları başta olmak üzere, önemli değişiklikler yapılmıştır. Hatta getirilen bu yenilikler Basel 2.5 olarak da nitelendirilmektedir [3]. Basel II, esas olarak üç önemli yapısal blok üzerine bina edilmiştir.

Yapısal Blok 1: Asgari Sermaye Yeterliliği

Basel II ile piyasa riskine ilave olarak kredi riski ve operasyonel risk için de asgari sermaye yükümlülüğü getirilmiştir.

Basel I'de olduğu gibi, Basel II'de de sermaye yeterliliği standart oranı yasal öz kaynakların risk ağırlıklı varlıklara bölünmesini temel almaktadır. Sermaye tanımlarında önemli bir değişiklik olmazken risk ağırlıklı varlıklar ve risk hesaplamaları konularında ciddi değişiklikler gerçekleşmiştir. *Basel II, kredi riskinin sermaye yeterliliğinin hesaplanması konusunda bankalara iki seçenek sunmuş olup bunlar; dışsal kredi değerlemesiyle desteklenmiş standart metot ve içsel derecelendirme yaklaşımıdır.* Basel II'nin getirdiği temel değişikliklerden birisi şüphesiz operasyonel riske ilişkindir. Operasyonel risk için sermaye yeterliliği hesaplanması, standart yaklaşım ve ileri ölçüm yaklaşımı kullanılması öngörülmüştür.

Yapısal Blok 2:Denetim Otoritesinin İnceleme Süreci

Basel II'nin ikinci yapısal bloğu ile *bankaların sadece mevcut riskleri ile uyumlu bir sermaye gücüne sahip olmalarıyla yetinilmeyerek, risk yapılarını daha iyi izleyip yönetebilecekleri risk yönetim teknik ve sistemlerini geliştirmeleri ve*

kullanmaları istenmektedir. Bankalar, sermaye yapılarını korumak için risk yapıları ve stratejileri ile uyumlu sermaye yeterliliği değerlendirmeleri için gerekli içsel değerlendirme süreçlerine sahip olmalıdır. Basel II, denetim otoritelerinin bankaların asgari sermaye yeterliliğinin üzerinde çalışmalarını sağlamak için gerektiğinde daha fazla sermaye isteme yetkisine sahip olmalarını öngörmektedir. Tüm bunlara ilave olarak denetim otoritelerinin sorunlara erken aşamada müdahale etmek ve düzeltici tedbirleri hızlı almak konusunda aktif davranması beklenmektedir [3].

Yapısal Blok 3: Piyasa Disiplini

Basel II'nin üçüncü yapısal bloğu ise bankaların, başta risk ve sermaye yapıları hakkında olmak üzere, önemli bilgilerinin kamuoyuna ilan edilerek piyasa disiplinine tabi olmalarını hedeflemektedir. Basel II, kamuoyuna yönelik açıklamalar için ilke ve kurallar belirleyerek piyasa katılımcılarının bankaların ölçeği, sermayesi, risk seviyesi, risk değerlendirme süreçleri ve sermaye yeterliliği hususlarında temel noktaları ve bilgileri görmesine imkân sunulmasını amaçlamaktadır.

Bireysel Etkinlik

- Basel II ve III kurallarının Türk Bankacılık Sektörüne ve reel kesime ne gibi etkileri olabilir araştırınız.

TÜRKİYE'DE BASEL II'YE GEÇİŞ SÜRECİ

BDDK tarafından 28.06.2012 tarihinde yayımlanan Basel II düzenlemeleri ile ülkemizde Basel II tam olarak uygulanmaya başlamıştır.

2004 yılının Haziran ayında yayımlanan Basel II Kuralları, Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin 14.06.2006 tarihli Direktifleri ile Avrupa Birliği (AB) düzenlemelerine de konu olmuştur. Böylece Basel II'nin AB müktesebatına eklenmesiyle birlikte, Türkiye'de Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) uygulamalarının AB müktesebatına uygun şekilde yürütülmesi gündeme gelmiştir. BDDK, Basel II'ye geçiş süreciyle ilgili olarak bankalarla eşgüdümlü bir yol haritası hazırlamış ve yeni kuralların bankacılık sektörüne yönelik etkisini hesaplayan Sayısal Etki Çalışmaları talep etmiştir. Ayrıca bu hazırlık çalışmalarında ortaya çıkan olumlu neticelere paralel şekilde, Basel II kurallarının ülke düzenlemelerine dönüştürülmesi süreci başlatılmıştır. Bu yönde, Türk Bankacılık Sektörü'nde Haziran 2007 itibarıyla operasyonel risk sermaye yeterliliği hesaplamalarına ilave edilerek Basel II'nin getirdiği temel değişikliklerden biri düzenleme olarak yürürlüğe girmiştir. Özellikle 2007 yılında ilk etkileri görülmeye başlanan küresel finans krizi nedeniyle, Basel II kapsamında 2009'da yılında başlaması öngörülen kredi riskinin derecelendirmeye dayalı olarak hesaplanması ertelenmiştir. Fakat BDDK, 2011'de sermaye yeterliliği ölçümünde kredi riskinin hesaplanmasına ilişkin Basel II'nin getirmiş olduğu tüm yeniliklere gerekli uyumun sağlanabilmesi amacıyla bankalar için 30.06.2012 tarihine kadar bir geçiş süreci

öngörmüştür. Paralel uygulama olarak da nitelendirilen bu dönemin sona ermesiyle birlikte, 28.06.2012 tarihi itibarıyla BDDK tarafından yayımlanan Basel II düzenlemeleri ile Türkiye'de Basel II tam ve resmî olarak uygulanmaya başlamıştır [6]. *Türk Bankacılık Sektörü, Basel II'ye tam olarak uyum sağladıktan sonra, günümüzde düzenlemeler açısından Basel III kurallarına da büyük oranda intibak sağlamış durumdadır.*

BASEL III

Basel II kuralları dünya genelinde tam olarak daha uygulanmaya başlamadan 2007 yılında küresel finans krizinin ilk etkileri ortaya çıkmıştır. Bu durum bilhassa bankalara yönelik daha etkin yeni düzenlemeler için küresel arenada bir beklenti meydana getirmiştir. Bu çerçevede Basel Komitesi'ne üye devletlerin merkez bankası ve denetim otoritesi başkanları Eylül 2009'da Basel III'ün ilk şeklini kabul etmiş ve yeni düzenleme çerçevesini Aralık 2009'da somut öneriler hâlinde duyurmuştur. Bu dokümanlar, G20 üyesi ülke liderlerinin almış oldukları kararlar ışığında finansal sistemin düzenleme çerçevesinin güçlendirilmesi konusundaki küresel inisiyatifin bir parçası ve finansal krize karşı Basel Komitesi'nin bir önlem paketi olarak tasarlanmıştır. Basel III, Basel II kuralları üzerine inşa edilmiş olup bankacılık düzenlemeleri konusundaki geliştirme çabaları hâlen devam etmektedir. *Basel III'ün temel amaçları, daha yüksek sermaye ve likidite yükümlülüğü, daha düşük kaldıraç düzeyi, ekonomik döngüyle paralel hareket tarzının hafifletilmesi, ihtiyatlı bir risk alma yaklaşımına uygun bir uzun dönem performans hedefinin dikkate alınması, daha muhafazakâr bir ücret ve prim politikası ile stres ve şoklara karşı bankacılık sektörünün esnekliğinin artırılması şeklindedir.*

Basel III'ün esası; bankalar için getirilen Kaldıraç, Likidite Karşılama ve Net İstikrarlı Fonlama oranları ile büyük bankalara ilave sermaye tamponlarıdır.

Basel III ile Basel II'deki risk bazlı düzenleme çerçevesine ilave olarak daha basit bir Kaldıraç Oranı getirilmektedir. Kaldıraç Oranı, sadece bilanço kalemlerini değil, ülkeler arasındaki muhasebeleştirme farklılıklarını da gözeterek, gayri nakdi kredi ve türev ürünleri gibi bilanço dışı yükümlülükleri de belirli ağırlıklar dâhilinde dikkate almaktadır. İlk etapta çekirdek sermaye baz alınarak % 3'ü geçmemesi amaçlanan Kaldıraç Oranı'nın *(Örnek bir Kaldıraç Oranı: Özkaynaklar / (Toplam Aktifler+ (Gayrinakdi Krediler ve Yükümlülükler + Taahhütler)x0.5 + Türev Ürünlerx0.01))* 2018 yılına kadar öngörülen geçiş sürecinde, ülke uygulamalarına bakılarak gerekli uyumlaştırmaların yapılması hedeflenmiştir[3].

Basel III'ün diğer bir önemli değişiklik alanı ise global çapta yeknesak likidite oranlarının belirlenmesidir. Bu konuda getirilen yeni Liquidity Coverage Ratio (Likidite Karşılama Oranı) ile bankaların yüksel kaliteli likit varlıklarının en azından 30 gün içinde gerçekleşecek net çıkışlarını karşılaması beklenmektedir. Yine getirilen Net Stable Funding Ratio (Net İstikrarlı Fonlama Oranı) ise bankaların mevcut istikrarlı fonlarının (bir yıldan uzun vadeli yükümlülükler ve sermaye) en azından ihtiyaç duyulan (çıkacak) istikrarlı fonlarına (bir yıldan uzun vadeli krediler, konut kredileri, ticari krediler) eşit olması talep edilmektedir.

Yeni getirilen Kaldıraç ve Net İstikrarlı Fonlama Oranı'nın 2011 yılında başlanacak uyumlaştırma ve gözetim uygulamaları 2018 yılına kadar

sürdürülmüştür. Likidite Karşılama Oranı için ise uyum çalışmalarının 2011 yılında başlanılması ve bu konudaki küresel düzenleme eksikliği sebebiyle daha kısa bir geçiş süreci sonunda 2014 yılından itibaren tam olarak uygulamaya geçmesi öngörülmüştür. Uluslararası ilkelere ve örneklere uygun ve paralel şekilde Türkiye 2014 yılından itibaren Basel III kurallarını uygulamaya başlamıştır [3].

Yine Basel III bağlamında Basel Komitesi, Çekirdek Sermaye Yeterlilik Oranı'nı % 4,5'a çıkarmış ve ayrıca bankaların niteliklerine ve uygulamalarına göre özellikle büyük ölçekli bankalara % 2,5 oranında ilave sermaye tamponu tutma yükümlülüğü getirmiştir. Komite, küresel ölçekte sistemik olarak önemli bankalar için bir takım ilave sermaye yeterlilik kuralları da istemiştir. Bankaların aktif büyüklüğü, diğer bankalarla karşılıklı ilişkinin yoğunluğu, ikame edilebilirlik durumu, küresel düzeydeki faaliyetlerin boyutu ve işlemlerin karmaşıklığı gibi beş temel göstergeye göre belirlenecek uluslararası ve ulusal ölçekteki sistemik olarak önemli bankalara, çekirdek sermayelerinin % 1 ile % 2,5'u arasında ilave sermaye yükümlülüğü getirilmesi amaçlanmıştır.

Muhtemel zararlara karşı daha güçlü bir sermaye yapısını amaçlayan bu ilave kuralların, yapılacak uyumlaştırma çalışmaları sonucunda 2016 yılından itibaren kısmen uygulanmaya başlanması ve zaman içinde uygulama sonuçları görülerek 2019 yılında ise tam olarak yürürlüğe girmesi hedeflenmiştir. Görüldüğü üzere, *Basel III kurallarının özü bankaların sermaye ve likidite ihtiyacı ve yeterliliğidir.*

Örnek

- Herhangi bir bankanın 31.12.2015 ve 31.12.2016 tarihleri itibarıyla ve özet olarak aktifleri, pasifleri, gelir gider tablosu ile bu verilerden hareketle hesaplanan mali yeterliliğe ilişkin bazı rasyoları sektör ortalamalarıyla birlikte verilmektedir. Bu farazi banka için hesaplanan çeşitli rasyoların sektör ortalamalarına göre farklı olduğu hemen görülmektedir. Yine bu farazi bankanın sermaye yeterliliğine, aktif kalitesine, likidite yeterliliğine ve kârlılık düzeyine ilişkin bazı rasyoları bankacılık sektörü oranları ile birlikte yer almaktadır.

Özet

- Bir ekonomide tasarruf fazlası ve açığı olan birimler arasında fon transferinin ne kadar önemli olduğu ve bankaların bu yapı içindeki başat rolü tartışmasızdır.
- Sağlıklı bir finansal sistem için makroekonomik istikrar, güvenli ve güçlü finansal piyasalar ve kurumlar ile sorunsuz bir ödemeler sistemi şarttır.
- Finansal piyasaların ve ödemeler sisteminin de önemli bir aktörü olarak, en önemli finansal kurumların başında gelen bankaların mali açıdan yeterliliği büyük önem taşımaktadır.
- Sağlıklı bir bankacılık sistemi sadece bankaların icra ettiği fonksiyonlar itibarıyla önemli değildir. Ayrıca, bankaların olası iflasları ve benzeri finansal şoklara maruz kalmaları da, genel ekonomi için ciddi maliyetler getirebilmektedir. Bu nedenle bankaların mali yeterliliklerinin, başta kamu otoritelerince olmak üzere, izlenip değerlendirmesi büyük bir gereklilik arz etmektedir.
- Bankaların mali yeterliliklerinin değerlendirilmesinde "CAMELS Yöntemi" tüm dünyada kullanılan bir mali derecelendirme metodudur.
- CAMELS metoduyla her bir finansal kuruluşa bu 6 bileşenin değerlendirmesine ve derecesine dayalı nihai bir bileşik derece verilmektedir. Bu bileşenler; sermaye yeterliliği (C), aktif kalitesi (A), yönetim kabiliyeti (M), kârlılık düzeyi (E), likidite yeterliliği (L) ve piyasa riskine duyarlılık (S) konu başlıklarından oluşmaktadır.
- CAMELS'da temsil edilen her bir harf mali yeterlilikte dikkate alınması gereken asgari ve esas noktaları açık bir şekilde vurgulamaktadır. Dolayısıyla bir bankanın mali yeterliliğinin CAMELS'ın bileşenleri bağlamında değerlendirmek yöntem ve içerik olarak çok faydalı ve önemlidir.
- CAMELS bileşenlerinin değerlendirilmesinde bankanın büyüklüğü, faaliyetlerinin karmaşıklığı, niteliği ve risk profili dikkate alınmaktadır. özünde bir derecelendirme yöntemi olmakla birlikte, bir bankanın mali yeterliliğinin ve ilgili risklerin değerlendirilmesi bakımından da çok önemli bir kılavuz niteliğindedir. Hatta günümüzde kredi, likidite ve piyasa riski ile operasyonel risk değerlendirmelerinin CAMELS bileşenlerinin önüne bile geçtiği kabul edilmektedir.
- Günümüzde bankaların mali yapılarına etki edebilecek çok sayıda içsel ve dışsal riskler olmakla birlikte, temel olarak; kredi, likidite, piyasa ve yapısal faiz oranı riski ile operasyonel riskin bankaların faaliyetleri bakımından önemli olduğu kabul edilmektedir. Hatta söz konusu risklerin düzeyi ve yönetim kalitesinin kimi zaman CAMELS bileşenlerinin dahi önüne geçtiği görülmektedir. Dolayısıyla bir bankanın mali yeterliliği değerlendirilirken genel olarak yukarıda ifade edilen risklerin bankadaki düzeyi, olası etkileri ve bu risklerin banka yönetimi tarafından nasıl yönetildiği kesinlikle göz önünde bulundurulmalıdır. Bu risklerin banka mali yapısı üzerindeki olası etkileri konusunda, olumsuz durumları ve kriz koşullarını içeren muhtelif stres testlerinin ve senaryo analizlerinin yapılması da çok önemlidir.Sermaye dolaşımının serbestleşmesi ve teknolojik gelişmelerle birlikte, uluslararası bankacılık faaliyetlerinin önem kazanması, 1970'li yıllardan itibaren uluslararası bankacılık düzenlemelerinin geliştirilmesi ve yeknesaklaştırılması çalışmalarının hız kazanmasına neden olmuştur. Bu amaçla Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) bünyesinde Basel Bankacılık Denetim Komites kurulmuştur.
- Basel Komitesi, tüm dünyada büyük bir popülerlik kazanan Sermaye Yeterliliği Standart Oranı gibi temel bankacılık düzenleme ilkelerini belirlemiştir. Bu bağlamda, 1988 yılında Basel I, 1997 yılında Etkin Bankacılık Denetimi İçin Temel Prensipler, 2004 yılında Basel II ve 2009 yılında ilk kez duyurulan Basel III Kuralları Basel Komitesi tarafından çıkarılmıştır.
- Netice olarak Basel Kuralları'nın özü, bankaların daha güçlü sermaye ve likidite yapılarına sahip olmalarının sağlanması, finansal kriz ve çalkantılara karşı bankaların dayanıklılıklarının artırılarak finansal istikrarı ve ekonomik büyümeyi desteklemektir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi bankaların bir fonksiyonu olarak nitelenemez?
   a) Tüketimi cazip göstermek
   b) Finansal risklerin daha iyi yönetilmesine katkı sunmak
   c) Finansal aracılık yapmak
   d) Kaynakların daha etkin tahsisine yardımcı olmak
   e) Ekonomik büyümeye destek olmak

2. Aşağıdakilerden hangisi bir banka için mali yeterliliğin faydalarından biri değildir?
   a) Taahütlerini zamanında yerine getirmek
   b) İflas etmemek
   c) Müşterilerine ve yatırımcılara güven vermek
   d) Daha etkin ve verimli faaliyet göstermek
   e) Sektöre hâkim olmak

3. Aşağıdakilerden hangisi mali yeterliliğin bir unsuru değildir?
   a) Güçlü bir sermaye düzeyi
   b) Yeterli oranda likit varlık bulundurma
   c) İstikrarlı bir faaliyet geliri yapısı
   d) Değerli duran varlıklara sahip olma
   e) Üst yönetimin alanında tecrübeli olması

4. Aşağıdakilerden hangisi bir bankadaki öz kaynak kalemlerinden biri değildir?
   a) Ödenmiş sermaye
   b) Net dönem kârı
   c) Özel karşılıklar
   d) Genel karşılıklar
   e) İhtiyarî yedek akçeler

5. Aşağıdakilerden hangisi bir bankada kaliteli bir aktif yapının olduğunu göstermez?
   a) Kısa vadeli mevduatların yüksek bir oranda olması
   b) Menkul kıymetlerin likiditesinin yüksek olması
   c) Kredilerin büyük oranda kısa vadeli olması
   d) Düşük bir kredi takip oranı
   e) Sabit kıymetlerin aktife içinde çok küçük bir payının olması

6. Hangisi banka yönetiminin kabiliyetini göstermez?
   a) Üst yönetimin kıdemli bankacılardan oluşması
   b) Bankanın üst yönetime çok ücret ve prim vermesi
   c) Bankada iç kontrol ve risk yönetiminden sorumlu bir üyenin olması
   d) Banka Genel Müdür ve Yardımcılarının her hafta en az bir kez bir araya gelmesi
   e) Bankada yazılı görev tanımlarının, ayrımlarının ve risk limitlerinin belirlenmesi

7. Aşağıdakilerden hangisi Basel I'in unsurlarından biri değildir?
   a) Ana ve katkı sermaye hesaplanması
   b) Sermaye yeterliliği standart oranı
   c) Bilanço dışı yükümlülüklerin dönüştürülerek riske göre ağırlıklandırılması
   d) Aktiflerin risk ağırlıklarına göre sınıflandırılması
   e) Operasyonel riske asgari sermaye hesaplanması

8. Aşağıdakilerden hangisi Basel II'nin unsurlarından biri değildir?
   a) Kredi riskine asgari sermaye hesaplanması
   b) Likidite yeterlilik oranı
   c) Piyasa riskine asgari sermaye hesaplanması
   d) Denetim otoritesinin inceleme süreci
   e) Piyasa disiplin

9. Aşağıdakilerden hangisi Basel Bankacılık Denetim Komitesi'nin çalışmalarından biri değildir?
   a) Basel III
   b) Banka denetimi için ilkeler
   c) Takibe dönüşüm oranı
   d) Sermaye yeterliliği standart oranı
   e) Bankaların kamuoyuna açıklayacağı bilgilere ilişkin kurallar

10. Aşağıdakilerden hangisi Basel III'ün unsurlarından biri değildir?
   a) Kaldıraç Oranı
   b) Likidite Karşılama Oranı
   c) Net İstikrarlı Fonlama Oranı
   d) Bankaların daha kârlı çalışması
   e) Sistemik olarak önemli bankalara ilave sermaye yükümlülüğü

Cevap Anahtarı

1.a, 2.e, 3.d, 4.c, 5.a ,6.b, 7.e, 8.b ,9.c 10.d

YARARLANILAN KAYNAKLAR

[1] Tiryaki G. (2016). Para ve Finansın Dönüşümü, Ankara: Efil Yayınevi

[2] Tiryaki G. (2018). Para ve Finansın Bir Başka Dönüşümü: 'Blockchain' mi, 'Fintech' mi, FinApp' mı?, İktisat ve Toplum Dergisi, 93. Sayı, Temmuz.

[3] Tiryaki, G. (2012). Finansal İstikrar ve Bankacılık Düzenlemeleri (1990-2010 Türkiye Tecrübesi Işığında), Türkiye Bankalar Birliği, Kasım.

[4] BDDK, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2012). "Finansal Piyasalar Raporu", Sayı: 27.

[5] Tiryaki G. (2010). "Bankacılık Sektöründe -Basel Sermaye Uzlaşıları- Sermaye Yeterliliği Standart Rasyosu Gerçekten Yeterli Midir? Kaldıraç Oranı'na ve Daha Güçlü Bir Bankacılık Düzenleme Çerçevesine İlişkin Değerlendirmeler", Vergi Dünyası Dergisi, 347. Sayı.

[6] Külahi E. A., Tiryaki G., Yılmaz A. (2013). "Türkiye'de Basel I, II ve III Kurallarına Uyum Süreci", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi, 10. Cilt, 40. Sayı.

BANKALARDA BİLANÇO DIŞI İŞLEMLER VE RİSKLER

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

İÇİNDEKİLER

- Bilanço İçi ve Dışı İşlemler
- Bilanço Dışı İşlemlerin Temel Nitelikleri ve Kapsamı
- Bilanço Dışı İşlem Türleri ve Bunlarla İlişkili Riskler
- Türev Finansal İşlemler
- Emanet ve Rehinli Kıymetler

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra:
  - Bankaların bilanço içi ve dışı işlemlerinin genel olarak özellikleri,
  - Bilanço dışı işlemlerin temel nitelikleri ve önemi,
  - Bilanço dışı işlemlerin belli başlı çeşitleri ve yaygınlığı,
  - Bilanço dışı işlemlerden kaynaklanan temel finansal ve finansal olmayan riskler hakkında bilgi sahibi olabileceksiniz.

RİSK YÖNETİMİ

Dr. Göksel TİRYAKİ

ÜNİTE
8

© Bu ünitenin tüm yayın hakları Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne aittir. Yazılı izin alınmadan ünitenin tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

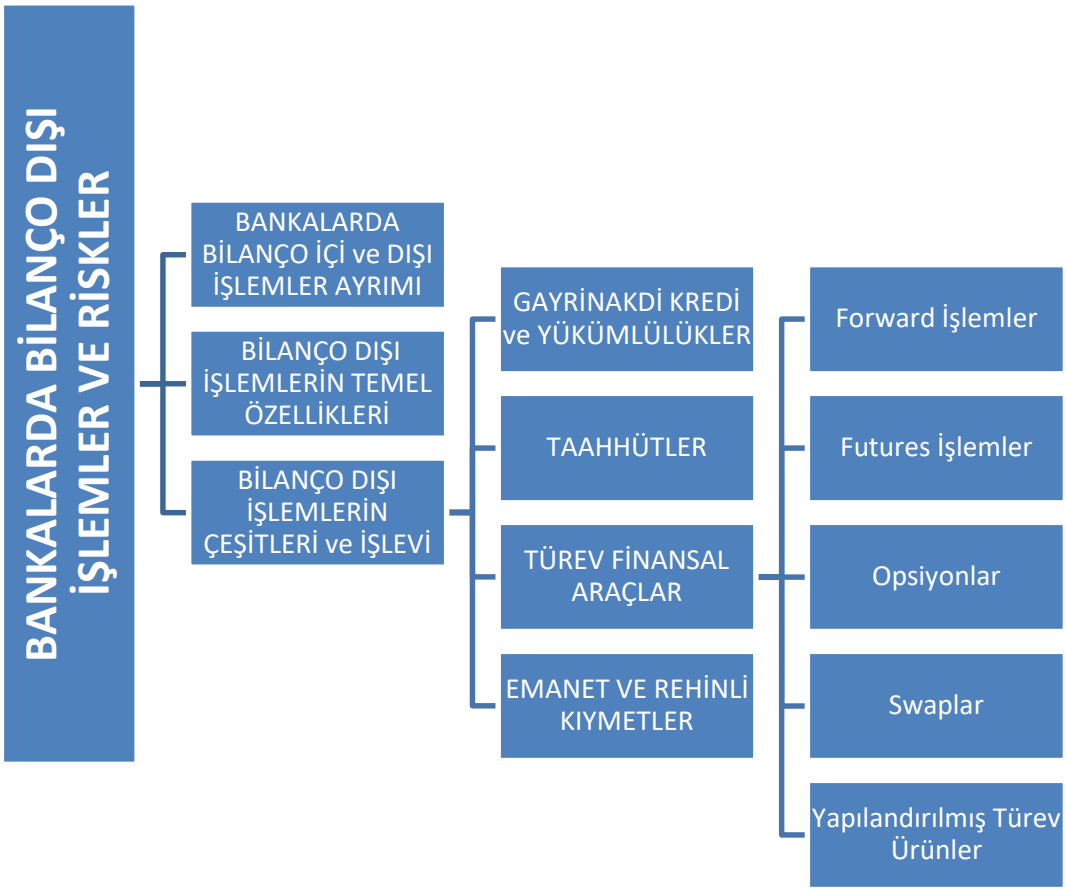
BANKALARDA BİLANÇO DIŞI İŞLEMLER VE RİSKLER
BANKALARDA BİLANÇO İÇİ ve DIŞI İŞLEMLER AYRIMI
BİLANÇO DIŞI İŞLEMLERİN TEMEL ÖZELLİKLERİ
BİLANÇO DIŞI İŞLEMLERİN ÇEŞİTLERİ ve İŞLEVİ
GAYRİNAKDİ KREDİ ve YÜKÜMLÜLÜKLER
TAAHHÜTLER
TÜREV FİNANSAL ARAÇLAR
EMANET VE REHİNLİ KIYMETLER
Forward İşlemler
Futures İşlemler
Opsiyonlar
Swaplar
Yapılandırılmış Türev Ürünler

GİRİŞ

Paranın kurumsallaşmış bir hâli olan finansal sistemin, Kıta Avrupası geleneğine benzer şekilde, Türkiye'de en önemli parçasını bankalar oluşturmaktadır. Bankalar, kredi üretimi ve mekanizması, aracılık fonksiyonu, bilgi ve risk yönetimi gibi bir ekonomi için son derece önemli ve hayati işlevler görmektedir. Ekonomik sistemin, etkin ve verimli şekilde işleyişi bakımından; fon ve kredi ihtiyacı olan kesimlerin finansmana rahat ve kolay ulaşabilmesi, atıl fonların mevduat ve diğer kaynak toplama araçları ile ekonomiye kazandırılması, çekler ve EFT gibi ödemeler sistemlerinin kesintisiz çalışması bir ülke için son derece gereklidir. Bu noktada bankalar ve bankacılık sistemi hayati bir rol oynamakta ve sözünü ettiğimiz süreçler açısından en önemli ekonomik birim olarak karşımızda çıkmaktadır. *Birer anonim şirket olan bankalar, hem kendi özel mevzuatları hem de uluslararası muhasebe ve raporlama standartlarının doğal bir sonucu olarak tüm faaliyet ve işlemlerini kayıt altına almak ve en az 10 yıl süreyle saklamak zorundadır.*

Dünya genelinde, bankaların işlemlerini nasıl muhasebeleştirecekleri ve raporlayacakları, uzun süredir büyük oranda uluslararası ilkelere bağlanmıştır. Hem ülkeler arası düzenleme arbitrajının en aza indirmek, hem de küresel çapta bankaların birbirleriyle daha rahat kıyaslanabilmesi ve rekabet edebilmesi açısından küresel çapta ortak muhasebe ve raporlama kurallarının kabul edilmesi için yoğun çabalar harcanmaktadır. Her ne kadar dünyadaki iki büyük gelenek ve ekonomik güç olan ABD ve Avrupa Birliği arasında tam bir uyumdan bahsedilemese de, bu konularda belirli ölçüde bir yeknesaklığın sağlandığı söylenebilir.

Bilanço, bankanın belirli bir tarihteki iktisadi ve mali durumunu yansıtan, varlıklarını, borçlarını, öz kaynaklarını, aktif, pasif hesaplar şeklinde gösteren tablodur.

Günümüzde, ABD'nin uyguladığı GAAP (General Accepted Accounting Principles) ile büyük oranda dünyanın geri kalanın benimsediği IFRS (International Financial Reporting Standards) şeklinde iki temel finansal muhasebe ve raporlama ilkeleri setinden söz edilebilir. Türkiye uzun süredir, günümüzde dünyada 140'dan fazla ülkede uygulanan, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'nun (International Accounting Standards Board) çıkarmış olduğu ilkeleri bankacılık işlemlerinin muhasebeleştirilmesi ve raporlanması için kullanmaktadır. Gerek Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), gerek Kamu Gözetim Kurumu (KGK) çıkarmış oldukları düzenlemeler ile IFRS olarak bilinen uluslararası standartları ülkemiz iç düzenlemeleri olarak uyarlamaktadır. Böylece bankaların, bu iki kamu kurumunun, Türkiye Muhasebe Standartları (TMS), Tek Düzen Hesap Planı (THP) ve diğer finansal tablo hazırlama kuralları şeklinde bilinen düzenleme ve ilkelere göre, işlemlerini muhasebeleştirmesi ve ilgili mali raporları yayımlamaları talep edilmektedir.

Netice itibarıyla ülkemizde bankalar, bilanço, bilanço dışı işlemler, kâr/zarar tablosu ve diğer dönemsel mali tablo unsurlarını bahis konusu düzenlemeler uyarınca hazırlamaktadır. Ancak mütemadiyen gelişen finansal işlem çeşitliliği, yenilenen bilgi teknolojileri ve risk yönetiminin her geçen gün daha önem kazanması gibi nedenlerle, bankaların muhasebe ve raporlama kuralları sürekli güncellenmekte ve değişikliğe uğrayabilmektedir.

BİLANÇO İÇİ VE DIŞI İŞLEMLER

Müşterilere sağlanan gayrinakdî kredilerle ileride borç veya alacak doğuracak hak ve yükümlülükler, takip edilmek istenen bilgiler bilanço dışı hesaplarda izlenir.

BDDK tarafından çıkarılan Bankaların Muhasebe Uygulamalarına ve Belgelerin Saklanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'e göre, bankaların finansal tabloları: bilanço (bilanço dışı hesaplarla birlikte), gelir tablosu (kâr ve zarar cetveli), öz kaynak değişim tablosu ve nakit akış tablosu ile kâr dağıtım tablosundan oluşmaktadır. Bunlardan bilanço ve gelir tablosu, dipnot, açıklama ve ekleri ile birlikte temel finansal tabloları meydana getirir. *"Finansal tablo dipnot ve açıklamaları ile finansal tablolarda yer alan bilgilere ilişkin açıklayıcı rapor ve tablolar, finansal tabloların ayrılmaz parçalarıdır".* Yine aynı yönetmelikte bilanço, *"bankanın belirli bir tarihteki iktisadi ve mali durumunu yansıtan, varlıklarını, borçlarını ve özkaynaklarını, aktif ve pasif hesaplar şeklinde gerçeğe uygun ve doğru bir biçimde gösteren tablo"* şeklinde tanımlanmaktadır [4].

Söz konusu BDDK yönetmeliğinin devamında, banka bilançosunun, net değer esasına göre hazırlanacağı, borç bakiyesi veren hesapların bilançonun aktif bölümünde, alacak bakiyesi veren hesapların pasif bölümünde bulunacağı, varlıkların gelecekteki iktisadi faydaların kullanma hakkının bankaya ait olması ve güvenilir bir şekilde ölçülebilen değer veya maliyetinin bulunması durumunda gösterileceği, yükümlülüklerin iktisadi faydaları içeren kaynakların banka dışına çıkmasına yol açacak bir edime sahip olunması ve bu edimin yerine getirilmesi için gerekli tutarın güvenilir bir şekilde ölçülebilmesi durumunda kaydedileceği belirtilmektedir. Öte yandan aynı yönetmelikte, *"Bilanço dışı hesaplar, bankanın aktif ve pasifini birinci derecede ilgilendirmeyen, müşterilere sağlanan gayri nakdi krediler ile ileride borç veya alacak doğuracak hak ve yükümlülükleri, fer'i zilyetlik altındaki değerleri ve muhasebe disiplini altında takip edilmek istenen bilgileri izlemek amacıyla kullanılan bilanço dışı hesapları ifade eder. Bilanço dışı hesapların bakiyeleri, gerçek aktif ve pasif değer niteliği taşımadığından, bu gruptaki hesaplar bilanço ve gelir tablosu hesapları ile karşılaştırılmaz"* ifadeleri yer almaktadır [4].

Yine BDDK tarafından çıkarılan Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi Hakkında Tebliğ'e göre, bankaların muhasebe kayıt düzeni aşağıda belirtilen defteri kebir hesap grupları bazında tutulmaktadır:

"0 DÖNEN DEĞERLER
1 KREDİLER
2 YATIRIM AMAÇLI DEĞERLER VE DİĞER AKTİFLER
3 MEVDUAT VE DİĞER YABANCI KAYNAKLAR
4 ÖZKAYNAKLAR
5 FAİZ GELİRLERİ
6 FAİZ GİDERLERİ
7 FAİZ DIŞI GELİRLER
8 FAİZ DIŞI GİDERLER
9 FİNANSAL DURUM TABLOSU DIŞI HESAPLAR" [5].

Yukarıda yer alan hesap gruplarından 0-2 arası bir banka bilançosunun aktif tarafını, 3-4 arası pasif tarafını, 5-8 arası gelir tablosunu oluştururken 9 numaralı grupta yer alanlar ise nazım hesaplar da denilen bilanço dışı işlemleri mey

getirmektedir. Bankaların uymakla yükümlü oldukları söz konusu Tek Düzen Hesap Planı'na göre, 9 numaralı Finansal Durum Tablosu Dışı Hesaplar grubunda yer alan belli başlı büyük defter hesap isimleri de Tablo 8.1.'de verilmiştir.

Tablo 8.1. Bankaların Bilanço Dışı İşlem Hesap Kodları ve İsimleri

Defteri Kebir Hesap Kodu	NAZIM HESAP ADI (ALACAK-BORÇ, TÜRK PARASI (T.P.)-YABANCI PARA (Y.P.))
910-911-912-913	TEMİNAT MEKTUPLARINDAN ALACAKLAR-BORÇLAR (T.P.-Y.P.)
920-921-922-923	KABUL KREDİLERİNDEN ALACAKLAR-BORÇLAR (T.P.-Y.P.)
930-931-932-933	AKREDİTİF TAAHHÜTLERİMİZDEN ALACAKLAR-BORÇLAR (T.P.-Y.P.)
934-935-936-937	MÜŞTERİ ADINA YAPILAN TÜREV FİNANSAL ARAÇ ALIM SATIM İŞLEMLERİNDEN ALACAKLAR-BORÇLAR (T.P.-Y.P.)
940-941-942-943	CİRANTALARIMIZ-CİROLARIMIZ (T.P.-Y.P.)
944-945-946-947	RİSKTEN KORUNMA AMAÇLI TÜREV FİNANSAL ARAÇLARDAN ALACAKLAR-BORÇLAR (T.P.-Y.P.)
950-951-952-953	MENKUL KIYMET İHRACINDA SATIN ALMA GARANTİLERİMİZDEN ALACAKLAR-BORÇLAR (T.P.-Y.P.)
954-955-956-957	FAKTORİNG GARANTİLERİNDEN ALACAKLAR-BORÇLAR (T.P.-Y.P.)
960-961-962-963	DİĞER GARANTİ VE KEFALETLERİMİZDEN ALACAKLAR-BORÇLAR (T.P.-Y.P.)
964-965-966-967	ALIM SATIM AMAÇLI TÜREV FİNANSAL ARAÇLARDAN ALACAKLAR-BORÇLAR (T.P.-Y.P.)
970-971-972-973	TEMİNAT MEKTUPSUZ PREFİNANSMAN KREDİLERİNDEN ALACAKLAR-BORÇLAR(T.P.-Y.P.)
975-977	DÖVİZE ENDEKSLİ KREDİLERDEN ALACAKLAR-BORÇLAR (Y.P.)
978-979-980-981	TAAHHÜTLERDEN ALACAKLAR-BORÇLAR (T.P.-Y.P.)
982-983-984-985	EMANET VE REHİNLİ KIYMETLER-BIRAKANLAR (T.P.-Y.P.)
986-987-988-989	REPO VE TERS REPO İŞLEMLERDEN ALACAKLAR-BORÇLAR (T.P.-Y.P.)
992-993-994-995	SINIRLAMALARA TABİ OLMAYAN KREDİLERDEN ALACAKLAR-BORÇLAR (T.P.-Y.P.)
996-997-998-999	DİĞER FİNANSAL DURUM TABLOSU DIŞI HESAPLARDAN ALACAKLAR-BORÇLAR (T.P.-Y.P.)

Nazım hesaplar olarak da isimlendirilen bilanço dışı işlemler; gayrinakdî kredileri, gelecekte doğacak hak ve yükümlülükleri, emanete alınan değerleri ve bilgileri kapsamaktadır.

BİLANÇO DIŞI İŞLEMLERİN TEMEL NİTELİKLERİ ve KAPSAMI

Özü itibarıyla ilk etapta izleyici hesaplara kaydedilen bankacılık faaliyetleri olarak kabul edilebilecek bilanço dışı işlemlerin, nakdî bir işleme dönüşmesi veya banka bilançosuna doğrudan yansıması nakdi olarak belirli koşulların gerçekleşmesine bağlanmaktadır. *Kısacası bilanço dışı işlemler, bankaların bilanço içi kalemleri olan varlıklar, yükümlülükler ve öz kaynaklarını ilk etapta etkilemeyen ileriye yönelik taahhüt, garanti, yükümlülük ve hak doğurabilen veya sadece bazı kıymetlerin iz kaydının takip edildiği istatistikî bilgileri içeren hesaplardır.* Bilanço dışı işlemler, doğrudan veya ilk etapta, bankaların aktif ve pasifini birinci derecede ilgilendiren cari nakit akımı, hak ya da yükümlülük meydana getirmediğinden kayıt anında bilançoda gösterilmemektedir. Ancak bu, ileride bu işlemler sebebiyle bir nakit akımı oluşmayacağı anlamına gelmemektedir.

Nazım hesaplar olarak da isimlendirilen bu işlemler; genel olarak müşterilere sağlanan gayrinakdi kredileri, ileride borç veya alacak doğuracak hak ve yükümlülükleri, emanete alınan değerleri ve muhasebe disiplini altında istatistikî izlenmek istenen bilgileri kapsamaktadır. Dolayısıyla:

- İleri bir tarihte nakde döndüğünde veya tazmin edildiğinde, bilanço hesaplarını etkileyecek her türlü cayılabilir ve cayılamaz taahhütleri, garanti, teminat, ciro, aval, kefalet ve kabul gibi işlemler,
- Bankaya ait olmayan, emanete veya saklamaya alınmış kıymetler,
- Güvenceler (ipotek, rehin, teminat senetleri vb.),
- Türev işlem sözleşmeleri,
- Kullanımı sürekli artan ve genişleyen yapılandırılmış türev ürünler bu hesaplara konu olan temel işlemler olarak dikkat çekmektedir [6].

Küresel çapta finansal serbestleşme ve yenileşme, 1971 yılında Bretton-Woods Sistemi'nin dağılması ve paranın tarihte ilk kez altın ile tüm bağının kopması ertesinde yaygınlık kazanmıştır. "Finansallaşma Asrı" olarak nitelendirilebilecek bu dönem, finansal yeniliklerin teknolojik gelişmeyle birlikte büyük ivme kazandığı bir çağı başlatmıştır. Özellikle altın ve dolara bağlı sabit kur rejiminin terk edilmesi ile dünyada esnek kur sistemlerine geçilmiş, döviz piyasalarındaki dalgalanmalar artmış, petrol fiyatlarının yükselmiştir. Böylece enflasyonun arttığı, para ve sermaye piyasalarındaki oynaklıkların yükseldiği bir döneme girilmiştir. *Özellikle böylesine dalgalı piyasa ve fiyat koşullarının oluştuğu bir ortamda, finansal kurumlar, hem risklere karşı kendilerini korumak hem de piyasa arbitrajlarından faydalanmak amacıyla forward, swap, futures ve opsiyon gibi türev ürünleri geliştirmişlerdir.*

Küreselleşmenin artması ve dünya çapındaki para ve sermaye piyasalarının görece bütünleşmesi yeni türev ürünlerin ve tekniklerin gelişmesini teşvik etmiştir.

1990'lı yıllardan itibaren küreselleşmenin artması ve dünya çapındaki para ve sermaye piyasalarının görece bütünleşmesi yeni türev ürünlerin ve tekniklerin gelişmesini teşvik etmiştir. Böylece hem risk yönetiminin ve saklama hizmetinin önemi, hem bankalar arası rekabet hem de bu tür bilanço dışı işlemlerden tahsil edilecek prim, ücret ve sair gelirler artmıştır. Ayrıca Basel Bankacılık Denetim Komitesi'nin 1988'den itibaren yayımladığı uluslararası bankacılık düzenleme ve denetleme kuralları, bankaların sermaye yeterliliğini ve risk yönetim ilkelerini daha önemli hâle getirmiş, bu da başta bilanço dışı türev işlemler olmak üzere, yeni bankacılık faaliyetlerinin ortaya çıkmasına ve gelişmesine vesile olmuştur.

Sonuç olarak, bankalar büyük oranda:

- Kârlılığı artırmak,
- Vergiden ve diğer düzenleme kısıtlarından kaçınmak,
- Ücret ve komisyon kazançlarını artırmak,
- Artan rekabet koşullarıyla baş edebilmek,
- Maliyetlerin azaltmak ve olası kazançları artırmak,
- Müşteri talep ve ihtiyaçlarını karşılamak,
- Yeni koşullara uygun yeni ürünler çıkarmak,
- Mevduat dışında yeni fon kaynağı bulabilmek,

- Hızlı teknolojik gelişime ayak uydurabilmek gibi gayelerle bilanço dışı işlemlere yönelmiştir [6].

Örnek

•Örneğin Şahinbey Belediyesi çöp konteyneri alım ihalesi düzenleyecektir. Bu ihaleye katılacak Tiryaki Atık İşleme A.Ş.'den ilgili belediye, söz konusu sürecin eksiksiz ve etkin yürütülmesi için banka geçici teminat mektubu istemektedir. Bir tür gayrinakdi kredi olan böyle bir geçici teminat mektubu için Tiryaki A.Ş.'nin bankası PasifBank A.Ş., üç ay için teminat mektubuna konu garanti tutarının %2'si kadar komisyon karşılığında, geçici teminat mektubunu vermiştir. PasifBank A.Ş. söz konusu geçici teminat mektubunu bilanço dışı işlem olarak 910 hesap grubundaki hesaplarına kaydederken elde ettiği peşin komisyon gelirini 748 kodlu komisyon geliri hesabına yazmıştır. Öte yandan Tiryaki A.Ş., üç ay sonra sonuçlanan ihaleyi kazanmasına ve kendine yapılan bildirime rağmen süresinde iş için gerekli kesin teminat mektubunu verememiştir. Sözleşmesine göre, Şahinbey Belediyesi, PasifBank A.Ş.'den geçici teminat mektubunun tazminini istemiştir. PasifBank A.Ş., Şahinbey Belediyesi'ne geçici teminat mektunda belirtilen garanti tutarını nakden ödemiş, 910 kodlu nazım hesapları kapatmış, ödenen teminat mektubu bedelini, bilançoda aktif nitelikli bir hesap olan 158 kodlu Tazmin Olmuş Gayrinakdî Krediler hesabına, Tiryaki A.Ş.'yi borçlandırmak suretiyle kaydetmiştir. Kısacası gayrinakdî bir kredi riski üç ay içinde nakdî bir krediye, yani nakdî kredi riskine dönüşmüştür.

Bilanço dışı işlemleri, gayrinakdi krediler ve yükümlülükler ile taahhütler şeklinde iki ana başlıkta özetlemek mümkündür.

BİLANÇO DIŞI İŞLEM TÜRLERİ VE BUNLARLA İLİŞKİLİ RİSKLER

Bankaların gerçekleştirdikleri bilanço dışı işlemleri, gayrinakdi krediler ve yükümlülükler ile taahhütler şeklinde iki ana başlıkta özetlemek mümkündür. Nitekim aşağıda Tablo 8.1.'de, Türk Bankacılık Sistemi'nin BDDK tarafından yapılan sınıflandırmaya göre, 31.03.2019 itibarıyla bilanço dışı işlemlerinin detayı, toplamı ve bu kalemlerin oransal olarak toplam içindeki payı bu iki ana başlık altında görülmektedir. Ayrıca burada yer almayan ve daha çok istatistikî bir kalem olan emanet ve rehinli kıymetler şeklinde üçüncü bir nazım hesap sınıfı daha bulunmaktadır [7].

Tablo 8.2.Türk Bankalarının Bilanço Dışı İşlemlerinin Detayı

BİLANÇO DIŞI İŞLEMLER (Milyon TL) (31.03.2019)	Türk Parası	Yabancı Para	Toplam	Pay
GAYRİNAKDİ KREDİLER VE YÜKÜMLÜLÜKLER	**316.862**	**497.644**	**814.506**	0,16
Teminat Mektupları	282.381	313.407	595.788	0,12
Kabul Kredileri	477	31.327	31.804	0,01
Akreditifler	1.231	99.360	100.591	0,02
Cirolar	0	5.235	5.235	0,00
Diğer Garanti ve Kefaletler	32.773	48.315	81.088	0,02
TAAHHÜTLER	**1.422.210**	**2.783.463**	**4.205.673**	0,84
TÜREV FİNANSAL ARAÇLAR	**884.438**	**2.489.264**	**3.373.702**	

Vadeli Döviz Alım İşlemleri	46.215	69.477	115.692	0,02
Vadeli Döviz Satım İşlemleri	36.812	74.397	111.209	0,02
Para Swapları	535.914	1.203.240	1.739.154	0,35
Faiz Swapları	156.703	858.021	1.014.724	0,20
Diğer Türev Alım	51.990	138.211	190.201	0,04
Diğer Türev Satım	56.804	145.919	202.723	0,04
DİĞER TAAHHÜTLER	**537.772**	**294.199**	**831.971**	0,17
İştirak ve Bağlı Ort. Sermayesine İştirak Taah.	6	108	115	0,00
Kullandırma Garantili Kredi Tahsis Taahhütleri	78.876	11.022	89.898	0,02
Çekler İçin Ödeme Taahhütleri	34.058	0	34.058	0,01
Kredi Kartları Harcama Limiti Taahhütleri	224.860	11	224.871	0,04
Vadeli Aktif Değerler Alım Taahhütleri	47.018	69.226	116.244	0,02
Vadeli Aktif Değerler Satım Taahhütleri	37.343	78.785	116.128	0,02
Vadeli Mevduat Alım-Satım Taahhütleri	35	1.900	1.935	0,00
Diğer Cayılamaz Taahhütler	67.737	33.291	101.028	0,02
Cayılabilir Kredi Tahsis Taahhütleri	47.498	96.789	144.287	0,03
Diğer Cayılabilir Taahhütler	342	3.066	3.408	0,00
TOPLAM BİLANÇO DIŞI İŞLEMLER	**1.739.072**	**3.281.107**	**5.020.179**	1,00
TOPLAM AKTİF BÜYÜKLÜĞÜ	**1.946.510**	**2.192.482**	**4.138.992**	

Yukarıda yer alan işlemlerin detaylarına ve bu işlemlerle ilişkili finansal ve finansal olmayan risklere izleyen bölümlerde değinilecektir.

Gayrinakdi Krediler

Bankaların kullandırmış olduğu gayrinakdi kredi türleri olan teminat mektupları, akreditifler, kefaletler veya garantiler, müşterilerin üstlendiği herhangi bir edimin veya hizmetin sözleşildiği gibi yerine getirileceğinin banka tarafından garanti edilmek suretiyle maddi olarak güvence altına alınmasıdır. Böylece teminat mektubunun, kefaletin veya garantinin verildiği üçüncü kişiye, yani lehtara karşı banka tarafından müşterisi adına muhtemel bir riske girilmektedir.

Teminat mektubunu, kefaleti veya garantiyi alan üçüncü kişi veya lehtar, banka müşterisinin sözleşmeye uygun şekilde bir edimi yerine getirmemesi hâlinde, doğrudan bankaya başvurarak fiilî veya olası zararını tazmin edebilmektedir. Bu şekilde banka kendi itibarını, lehine gayrinakdi kredi verdiği müşterisine tahsis etmekte ve onun ticari faaliyetlerini sürdürmesini veya iş yapabilmesini ciddi biçimde desteklemektedir. Bu tür işlemlerin yurt içinde kullanılan türlerine teminat-kefalet mektubu denilirken yurt dışı işlemlerde kullanılan türlerine garanti sözleşmesi (Letter of guarantee) denilmektedir. Ayrıca işlem ve hukuki araç farlılıklarına göre ve benzer şekilde, kabul, ciranta, ciro ve aval biçiminde gayrinakdi kredi çeşitleri de bulunmaktadır.

Gayrinakdi krediler verildiği anda, bankadan nakdi bir çıkış olmamakta, yalnızca müşterisinin taahhüt ettiği bir edimini garanti etmektedir.

Gayrinakdi krediler verildiği anda, banka açısından bilançosundan nakdî bir çıkış olmamakta, yalnızca müşterisinin (lehtar) üçüncü bir tarafa (muhatap) taahhüt ettiği edimi ilgili sözleşmelere uygun şekilde yapılmasına yönelik ileri tarihli ve belirli koşullara bağlı olası bir maddi yükümlülük altına girilmektedir. Banka bu bilanço dışı işlemleri için müşterisinden dönemsel olarak komisyon geliri elde

etmektedir. Ayrıca ileride muhataba ödeme yapması durumunda, gayrinakdi kredi tazmin olmakta, bir nevi normal bir nakdi krediye dönüşmekte ve banka müşterisinden söz konusu alacağı, vadesi gelen normal bir kredi gibi tahsil yoluna gitmektedir.

Gayrinakdi olarak da kullandırılsa bir banka tarafından açılan bütün kredilerde müşterinin taahhüt ettiği şekilde hareket etmemesi riski bulunmakta olup bu risk gayrinakdi kredilerde karşı taraf kredi riski olarak adlandırılmaktadır. Zira bir gayrinakdi kredide, bir bankanın sözü edilen ileri tarihli olası maddi yükümlülüğü için örneğin lehine garanti veya teminat mektubu verdiği müşterisinin üçüncü tarafa yönelik taahhüt ettiği edimini zamanında ve gerektiği şekilde yerine getirmesi son derece önemlidir.

Ayrıca lehine garanti veya teminat mektubu verilen banka müşterisinin bu gayrinakdi kredinin tazmin olması durumunda, nakde dönüşen krediyi zamanında bankaya ödememesi tam olarak bu riske işaret etmektedir. *Dolayısıyla bankanın, söz konusu karşı taraf kredi riskini bertaraf etmek için azami ölçüde ihtiyatlı davranması, lehine gayrinakdi kredi açılan müşterilerin sağlam bir mali tahlil ve itibar araştırması sonucunda kabul edilmesi elzemdir.* Aksi takdirde nakde dönüşen gayrinakdi kredilerin tahsil edilemeyerek bankanın zararına neden olması muhtemeldir. Bu nedenle iyi bir risk yönetimi için bankanın etkin ve verimli bir piyasa istihbarat yapısının, kredi değerlendirme, tahsis ve izleme sürecinin olması gereklidir.

Yine bir banka, gayrinakdi kredi kullandırırken sektör ve müşteri çeşitliliğine dikkat etmeli, yoksa riskin az sayıda müşteri üzerinde yığılması anlamına gelen yoğunlaşma riskine maruz kalabilecektir. İlave olarak, yabancı para gayrinakdi kredi yükümlülükleri için kur riski de bahis konusudur. Banka yabancı para pozisyonunu hesaplarken bu yükümlülükleri dikkate almalıdır. Yine aynı anda pek çok gayrinakdi kredinin tazmin olması hâlinde, bir banka için likidite riski de gündeme gelecektir. Ayrıca gerek yurt içine gerekse yurt dışına hitaben verilen bütün bilanço dışı gayrinakdi kredi işlemlerinde, muhatap olunan mevzuat ve hukuki yorum farklılıkları, ticari teamül ve dil farklılıkları, kişisel hata ve suiistimaller sebebiyle bankaların birtakım uyum ve operasyonel risklere maruz kalması mümkündür. Bu amaçla, bankaların gayrinakdi kredi işlem süreçlerinin birden fazla kontrol noktasına sahip olacak şekilde yapılandırılması ve bu tür işlemlerin uzman ve yetkin personel eliyle sıkı bir istihbarat çalışması sonucunda tamamlanması son derece önem taşımaktadır.

BDDK tarafından çıkarılan ve bankaların uymak zorunda olduğu THP'ye göre, taahhütler, genel olarak cayılamaz ve cayılabilir olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Taahhütler

BDDK tarafından çıkarılan ve bankaların uymak zorunda olduğu THP'ye göre, *taahhütler, genel olarak cayılamaz ve cayılabilir olmak üzere iki alt kırılıma ayrılmaktadır. Bankanın tek taraflı olarak herhangi bir cezaya veya hukuki müeyyideye maruz kalmadan geri dönebildiği taahhütler cayılabilir olarak adlandırılmaktadır.*

Bu grupta kaydedilecek işlemler genel olarak:

- Belirli bir tarihte kredi, menkul değer veya diğer bir varlığın önceden kararlaştırılmış şartlarda yapılmış alım satım sözleşmeleri,
- Valörlü döviz ve menkul değer alım satım işlemleri,
- Tüzel kişi müşterilere tahsis edilen ve her an kullanabilir olan kredi limitlerinin kullanılmayan kısımları,
- Çek mevzuatı uyarınca, bankaların süresinde ibraz edilen çekin karşılığının bulunmaması halinde, her çek yaprağı için ödemekle yükümlü oldukları tutarlar,
- Gerçek kişi müşterilere tahsis edilen ve her an kullanabilir olan kredi limitlerinin kullanılmayan kısımları,
- Kredi kartlarının hamiline teslim tarihinden itibaren, tahsis edilen harcama limiti tutarı,
- Kredi kartı hamili tarafından taksitli veya taksitsiz olarak yapılan harcama tutarları,
- Kredi kartı hamillerinin yapmış oldukları harcama tutarları karşılığında ya da verilen bankacılık hizmetleri nedeniyle bankanın ödül veya benzeri adlar altında yeni mal ve hizmet alımının finanse edilmesine yönelik ödemeyi taahhüt ettiği tutarlar,
- Açığa menkul kıymet satışından kaynaklanan ve henüz takas ve nakit hareketi gerçekleşmemiş işlemlere ilişkin alacak taahhütleri,
- Bir tarafın diğer tarafa önceden belirlenmiş bir tarihte ve faiz haddi ile mevduat yapmasına ilişkin sözleşmeler şeklinde belirlenmiştir [5].

Gayrinakdi kredi işlemlerinde olduğu gibi, taahhütlerde de temel olarak karşı taraftan kaynaklanan bir kredi riski kısmen ve belirli koşullara bağlı olarak bankaca üstlenilmiştir. Bu sebeple yukarıda sayılan her türlü taahhüt işlemi için belirli ölçüde karşı taraf kredi riski söz konusudur.

Nitekim bankalar, her ay sermaye yeterliliği rasyosunu hesaplarken ilgili yönetmeliklerce belirlenmiş dönüştürme ve ağırlıklandırma oranları ile tüm bu bilanço dışı yükümlülükleri için risk ağırlıklı varlıklar toplamı ve asgari sermaye yeterliliği hesaplamaktadır. Aynı şekilde tıpkı bilanço içi işlemlerde olduğu gibi, BDDK düzenlemeleri uyarınca, bilanço dışı yükümlülükleri de kullanarak yine belirli dönüştürme ve ağırlıklandırma oranları çerçevesinde, bankalar yabancı para pozisyon oranı ve likidite karşılama oranları gibi risk yönetimi rasyoları hesaplamaktadır. Dolayısıyla bilanço dışı yükümlülükler için de belli ölçüde kur, fiyat ve faiz riskini içeren piyasa ve likidite riski söz konusudur.

Yine çok sayıdaki taahhüt işlem çeşidi, bütün bu işlemler için geniş bir mevzuat, yeterli ve yetkin insan kaynağına ihtiyaç olduğundan taahhütler için operasyonel risk ve yasal uyum riski gündeme gelebilecektir. Etkin bir yönetim için bankalar, tıpkı bilanço içi riskleri yönetirken göstermek zorunda oldukları hassasiyeti, geliştirdikleri risk yönetim teknik ve yaklaşımlarını, temin ettikleri bilgi

işlem ve insan kaynağı altyapısını, bilanço dışı yükümlülükleri için de sergilemeleri ve kullanmaları gerekmektedir.

TÜREV FİNANSAL ARAÇLAR

Türev ürün, değeri temel bir mal veya varlığın değerine bağlı olan bir çeşit finansal araç olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak türev ürünler, forward, futures, opsiyon, swap ve yapılandırılmış ürünler şeklinde gerçekleştirilmektedir. Sıklıkla türev ürünlere konu işlemler, aktif alım satıma konu temel varlıkların fiyatlarından oluşur. Örneğin bir hisse senedi opsiyonunun konusu söz konusu hisse senedinin fiyatıdır. Bununla birlikte, belirli spesifik olayların (örneğin hava durumu gibi) gerçekleşme olasılığı gibi hemen her şey türev ürünlerde konu olabilmekte veya bir değişken olarak kullanılabilmektedir [8].

Türev ürünler, ileri tarihli teslimi veya ödemeyi belirli koşullarla bugünden şart koştuğu için vadeli işlemler adı ile de anılmaktadır. Türev işlemler, başta futures işlemleri olmak üzere, düzenli piyasalarda veya vadeli işlem borsalarında işlem gören finansal araçlar ile tezgâh üstü denilen ve organize piyasalarda gerçekleşmeyen swap ve forward gibi işlemler olarak iki şekilde yapılabilmektedir.

Tezgâh üstü işlemler, çoğunlukla finansal kuruluşlar arasında veya finansal kuruluşlar ile müşterileri arasında yapıldığından düzenli piyasalarda gerçekleştirilen işlemlerden çok daha büyük hacme ulaşmaktadır. Öte yandan günümüzde gelişen ve yaygınlaşan teknolojik altyapı nedeniyle düzenli piyasalardan işlem yapmak kolaylaşmış ve bu tür türev ürün piyasalarından işlem yapanların sayısı artmaktadır.

Genel olarak finansal türev işlemler, spekülasyon (yatırım pozisyonu alma), hedge (riskten korunma), risk yönetimi, maliyet azaltma, kazanç sağlama (arbitraj), daha fazla kaldıraç kullanma, küresel piyasalarla bütünleşme, yeni ve etkili müşterileri kazanma saikleriyle yapılabilmektedir.

Türev işlemler, spekülasyon, hedge, risk yönetimi, maliyet azaltma, kazanç sağlama, daha fazla kaldıraç kullanma, piyasalarla bütünleşme, müşterileri kazanma saikleriyle yapılabilmektedir.

Bireysel Etkinlik

- Türk bankacılık sisteminde, www.bddk.org.tr'de yer alan toplulaştırılmış yıllık veriler üzerinden, son beş yılda finansal türev ürünlerinin hacmi nasıl gelişmiştir? En çok hangi çeşit türev ürünler artış göstermiştir? Araştırınız

Forward İşlemler

Forward, nispeten en basit türev ürün olarak nitelendirilmektedir. Bir varlığı, gelecekte belli bir gün yine belirli bir fiyattan alım veya satım sözleşmesi olarak kabul edilmektedir. Tezgâh üstü olarak düzenlenen forward sözleşmeler, genellikle iki finansal kuruluş veya finansal kuruluşlar ile müşterileri arasında akdedilir. *Sözleşmeye konu varlığı, gelecekte belirlenen günde, belirlenen fiyata satın alacak taraf uzun pozisyon (long position) almışken satan taraf kısa pozisyon (short position) almış olarak nitelendirilir.*

Forward, taraflar arasında tezgâh üstü düzenlenen vadeli işlem sözleşmeleridir. Karşı taraf için kredi, faiz ve fiyat riski söz konusu olabilmektedir.

Sözleşmenin fiyat, miktar, kalite, zaman ve teslim yeri gibi spesifik koşulları alıcı ile satıcı arasında özel olarak belirlenir. Sözleşmeler düzenli piyasalarda işlem görmediği için standart değildir, tarafların veya müşterilerin ihtiyaçlarını göre ayarlanır. Sözleşme hükümlerinin yerine getirilmesi iki tarafın ihtiyarında olduğundan karşılıklı güven son derece önemlidir. Bu sebeple edimlerin yerine getirilmeme riskinden dolayı karşı taraf kredi riski söz konusudur. Ayrıca sözleşme konusu varlığın türüne göre, döviz kuru, faiz oranı ve fiyat düzeyindeki değişimler kaynaklı piyasa riski mevcuttur.

Futures İşlemler

Organize piyasalarda işlem gören standart birer vadeli işlem sözleşmeleri olan futures işlemler aslında özellikli, merkezi takasa konu olan ve tek tipleştirilmiş forward sözleşmelerdir. *Futures işlemlerde, ileri bir tarihte alım satıma konu mal veya finansal varlığın niteliği, miktarı, vadesi ve teslim yeri* standart *olarak belirlenmektedir.* Bu tür vadeli işlemler, ileri bir tarihte, önceden belirlenen fiyat, miktar ve nitelikte ekonomik varlık veya finansal göstergeyi, sermaye piyasası aracını, malı, kıymetli madeni veya dövizi alma veya satma yükümlülüğünü içermektedir.

Bir futures piyasasının oluşabilmesi için piyasada alım satım konusu olan bir varlığın risk transferi yapabilecek kadar değişken olması gerekir. Riskin taraflar arasında geçişken olabilmesi yatırımcıların veya pozisyon alanların piyasa dalgalanmalarına karşı kendilerini koruyabilmelerine imkân sağlayabilmektedir. İşin aslı, organize futures piyasaları, işlem gören varlıkların temel fiyat riskini devretmek isteyen taraflarla bu riski üstlenmek isteyenler arasındaki transfere olanak veren bir mekanizma olarak kabul edilebilir. Bu yönüyle vadeli işlem piyasaları, işlem yapan tarafların risk yönetimine büyük katkı sunmakta, gelecekteki fiyat düzeylerinin tahminine yardımcı olmakta, ilave işletme sermayesi ihtiyacına yeni imkânlar ve esneklikler sağlamakta ve piyasa oyuncularının bilgilendirilmesini olanaklı kılmaktadır [9].

Çok farklı varlık veya finansal göstergeler üzerine vadeli işlem sözleşmeleri çıkarılabilmektedir. Aşağıda dünyada genellikle alım satıma konu olan varlık ve finansal vadeli işlem sözleşmelerinin özet bir listesi verilmiştir [9, 10].

- Mal-Emtia vadeli işlem sözleşmeleri
  - Tarımsal vadeli işlem sözleşmeleri
  - Enerji vadeli işlem sözleşmeleri
  - Değerli maden vadeli işlem sözleşmeleri
  - Sanayi vadeli işlem sözleşmeleri
- Finansal vadeli işlem sözleşmeleri
  - Döviz vadeli işlem sözleşmeleri
  - Faiz vadeli işlem sözleşmeleri
  - Borsa vadeli işlem sözleşmeleri

Futures, önceden belirlenen fiyat, miktar, nitelikteki ekonomik varlık, finansal gösterge, sermaye piyasası aracı, mal, kıymetli maden ve döviz alma satma yükümlülüğüdür.

Futures işlemleri, organize vadeli işlem piyasalarında işlem gördüğünden, işlemlerin takası ilgili borsanın garantisine tabiidir. Ayrıca vadeli işlem borsalarında, gerekli teminatlar (margin) yatırılarak işlemler kaldıraçlı olarak da yapılabilmektedir. Yani mevcut sermayenin çok üzerinde yükümlülük altına girilebilecek alım satım işlemi gerçekleştirilebilmektedir.

Diğer bir deyişle örneğin bir yatırımcı, 10 birimlik sermayesini teminat olarak ilgili borsaya kote ederek, ilgili piyasaların kurallarına göre, mesela 1000 birimlik alım satım sözleşmesi üzerinden işlem yapabilmektedir. Bu tür işlemlerde ise hem kâr hem de zarar olasılığı ve riski daha fazla olabilmektedir. Bu yolla, vadeli olarak alım satımı yapılan sözleşmelerin değeri yükselirse spot piyasada elde edilecek olandn belki 10 kat fazla kâr ve tersi durumda 10 kat fazla zarar edilebilir.

Bu sebeple her ne kadar ilgili borsanın takas garantisi olduğu için karşı taraf kredi riski bulunmadığı kabul edilen futures işlemlerde, özellikle bahis konusu *kaldıraçlı işlemler nedeniyle ciddi fiyat ve piyasa riski bulunmaktadır. Kaldıraç kullanılmasa bile alım satıma konu olan varlık fiyatlarının değişimine bağlı olarak belirli ölçüde fiyat ve piyasa riski her zaman söz konusu olabilmektedir.*

Esasında, alım satıma konu vadeli sözleşmeler bazında ilgili borsalara yatırılacak teminatlar potansiyel günlük zarar riskini karşılayacak şekilde yine ilgili borsalar tarafından hesaplanmakta ve taraflara iletilmektedir. Bu nedenle vadeli işlem sözleşmelerinde alım satım yapmak isteyen tüm taraflar sözleşme bazında günlük olarak belirlenen teminatları yatırmak zorundadır. Günlük teminat hesaplama ve yatırma sistemi ile işlemlerin takasına güvence verilmesi ve sözleşmelerin standart hâlde olması, vadeli işlem sözleşmelerinin kolayca alınıp satılmasına imkân sağlamaktadır. Mevcut organize piyasalar ve uygulanan alım satım sistemi nedeniyle aktif bir ikincil piyasası bulunan bu vadeli işlem sözleşmelerinin vadesi beklenmeden elden çıkarılması mümkündür [8].

Opsiyonlar

Opsiyon sözleşmeleri, bir tarafın karşı taraftan belirlenmiş koşullar altında ve bir vade içerisinde bir varlık satmak ya da ondan bir varlık satın almak hakkını düzenleyen akitlerdir. *Opsiyonlar hem düzenlenmiş hem de tezgâh üstü piyasalarda işlem görebilmektedir. Alım (call) ve satım (put) opsiyonu şeklinde temel olarak iki tür opsiyon vardır.* Belirli bir prim tutarını ödeyerek alım (call) opsiyonu satın alan taraf, belirlenmiş bir vadeye kadar veya vadede, söz konusu opsiyon sözleşmesine dayanak oluşturan belli miktardaki malı, finansal varlığı, sermaye piyasası aracını veya belli bir ekonomik göstergeye bağlanmış hakkı, opsiyonu satandan yine önceden belirlenmiş bir fiyattan satın alma hakkına sahip olmaktadır.

Satım (put) opsiyonu alan bir yatırımcı ise, yine belirli bir vadeye kadar veya vadede, opsiyona dayanak oluşturan belli miktardaki malı, finansal varlığı, sermaye piyasası aracını veya ekonomik göstergeye bağlı hakkı, opsiyonu satan yatırımcıya ödediği bir prim karşılığında belli bir fiyattan satma hakkına sahiptir.

Alım (call) ve satım (put) opsiyonlarını, tahsil ettiği peşin prim tutarları ile satan taraflar da, ilgili sözleşmelere göre, yine belli bir vadeye kadar veya vadede, opsiyon sözleşmelerine konu olan malı, finansal varlığı, sermaye piyasası aracını veya ekonomik göstergeye bağlı hakkı, bu opsiyonları ödediği prim ile satın alan yatırımcılara alan ilgili tarafın talebi halinde önceden belirlenmiş fiyattan satmak veya satın almakla yükümlüdür [8].

Opsiyon hakkını alan taraf için en olumsuz koşullarda dahi maksimum zarar ödediği prim tutarı ile sınırlıdır.

Bir opsiyon sözleşmesi satın alan tarafa sadece vade gününde opsiyondan yararlanma hakkı veriyorsa bu tür sözleşmelere Avrupa tipi opsiyon denilmektedir. Eğer opsiyonun kullanım hakkı, vade boyunca herhangi bir zamanda kullanılabilecek şekilde sözleşmeye bağlanmışsa bu tür akitlere de Amerikan tipi opsiyon denmektedir. Ayrıca opsiyon sözleşmesine, opsiyonu sona erdirecek (knock-out) veya pasif hâlde bekleyen bir opsiyonu aktifleştirecek (knock-in) kurallar (bariyerler), stratejiler ve fiyatlamalar konulması durumunda bariyerli opsiyon çeşitleri söz konusu olabilmektedir.

Yine dijital opsiyon denilen bir opsiyon türü ile vadede gerçekleşecek tek kullanımlık bir hak yerine, opsiyon alıcısına vadede nakit getiri de temin edilerek belirli bant aralıklarında farklı piyasa koşullarında yatırımcısına yeni olanaklar sunulmaktadır. Öte yandan birden fazla alım ve satım opsiyonunun bir arada kullanılması ile “straddle, strangle, butterfly, condor…” gibi alım satım opsiyon yönlerine kıyasla oluşan şekillerine göre çok sayıda farklı opsiyon stratejileri geliştirilebilir.

Nihayetinde opsiyonlar, satın alan taraf için bir hakkı, satıcı için bir yükümlülüğü ifade ettiğinden, opsiyon hakkını alan taraf için en olumsuz koşullarda dahi maruz kalacağı en çok zarar ödediği prim tutarı ile sınırlı kalırken opsiyon satıcısı için maksimum kâr tahsil ettiği prim tutarı kadarken olası zarar tutarının teorik olarak bir sınırı bulunmamaktadır. *Bu nedenle opsiyonlar son derece dikkatle yönetilmesi gereken işlemler olup bu işlemler nedeniyle maruz kalınan yüksek kredi, karşı taraf ve piyasa risklerinin sıkı takip edilmesi ve gerekiyorsa taşınan ilave risklerin ters işlemlerle hedge edilmesi (korunması) icap eder.*

Swap İşlemleri

Temelde faiz ve döviz swap şeklinde ikiye ayrılmak üzere, farklı swap işlemleri bulunmaktadır. Örneğin iki değişik para biriminin gelecekte bir tarihte iade edilmek üzere, hâlihazırda yapılan bir anlaşma ile karşılıklı değiştirilmesine para veya döviz swapı denilmektedir. Yine taraflar, swap işlemleri ile sabit ve değişken nitelikli faiz borçlarının devresel ödemelerini anapara borcunu üstlenmeden karşılıklı değiş tokuş yapabilirler. Bu nedenle swap sözleşmeleri, tarafların faiz ya da döviz gibi varlıkların gelir akımlarını gelecekte belli bir tarihe kadar değiştirme konusunda anlaştığı akitlerdir. Swap işlemlerine, Türkçe karşılığı olarak takas işlemleri de denilmektedir.

Swap işlemlerinde, esas itibarıyla iki tarafın belirli bir zaman diliminde ödemelerini karşılıklı olarak değiştirmesi gündeme gelmektedir.

Genellikle swap sözleşmelerinin tarafları son kullanıcılar ve aracılar şeklinde ikiye ayrılır. Nihai kullanıcılar, ekonomik ve mali nedenlerle faiz ve döviz riskini azaltmak amacıyla swap işlemine girişirken aracılar, komisyon ücreti almak ya da ticari kâr elde etmek gibi saiklerle swap işlemine taraf olmaktadırlar. İşin aslı, bir

banka bu nedenlerden hem korunma (hedge) hem de spekülasyon (kazanç) amaçlı swap işlemine taraf olabilir. Swap işlemlerinde, esas itibarıyla iki tarafın belirli bir zaman diliminde ödemelerini karşılıklı olarak değiştirmesi gündeme gelmektedir. Bu sebeple aktif-pasif vade uyumsuzluğu, TL-döviz likidite ve pozisyon dengesi, muhtemel faiz ve kur beklentileri önemli birer swap işlem gerekçesidir. Diğer finansal türev ürünlerde olduğu gibi *swap işlemlerinde de karşı taraftan kaynaklanan kredi riski ile ani kur, faiz ve fiyat değişimlerinden kaynaklanan piyasa riski bahis konusu olabilmektedir*.

Yapılandırılmış Türev Ürünler

Klasik finansal türev ürünler yanında giderek karma ve melez ürünler de ülkemizde bankacılık uygulamalarında karşılık bulmakta ve yaygınlık kazanmaktadır. Yapılandırılmış türev ürün denen bu işlemler geleneksel bir bankacılık işlemi ile bir veya daha fazla türev ürünün bileşiminden meydana gelmektedir. Genelde işlemin bir bacağı klasik bir bankacılık ürünü iken bir diğer ve sözleşme koşullarına göre daha fazla risk taşıyan bacağı opsiyon veya swap şeklinde bir türev işlem olmaktadır. Kısacası yapılandırılmış türev ürün bir geleneksel mevduat ürününün yanına eklenmiş bir ya da birden fazla sayıda türev ürünle oluşturulmuş bileşik bir üründür. Bunlardan en bilineni ve yaygını, mevduat ve opsiyon işlemlerini içerecek şekilde tasarlanan ve DCD (Dual Currency Deposit) olarak tanınan teminatlı opsiyonlar olup banka ve müşterisinin taraf olduğu bir yabancı para opsiyonu ile klasik mevduat ürününün birleşimi şeklindedir.

Teorik olarak yapılandırılabilecek türev ürün çeşidinin bir sınırı bulunmamaktadır. Ancak Türkiye'de en çok kullanılan yapılandırılmış ürünler söz konusu teminatlı opsiyonlardır. Bu işlemde, müşteri bankaya prim karşılığı bir yabancı para opsiyonu satar. Banka da müşterisinin vadeli hesabını teminat kabul ederek opsiyonu satın alır ve prim öder [9]. Böylece müşteri tipik mevduat faizinin üzerinde getiri elde eder. Ancak opsiyona konu olan ekonomik veya finansal gösterge, hedeflenen bantların dışına çıkarsa bankanın opsiyonu realize etme (kullanma) hakkı gündeme geleceğinden bu tür işlemler, müşteriler açısından ilave getiri karşılığında ciddi anapara kaybı riski de barındırmaktadır. Banka bakımından müşterinin bankaya yatırdığı mevduat işlemin kredi riski yönünden bir güvence oluşturmak ile birlikte piyasa koşullarının gelişimine göre kısmi bir kur veya faiz riski gündeme gelecektir. Bu sebeple bankalar, müşterileri ile bu tür işlemlere girişir girişmez, hemen tersi bir opsiyon işlemini de yaparak kendilerini koruma (hedge) altına almaktadırlar. Aksi takdirde bu çeşit işlemlerin sayı, boyut ve hacmine göre ciddi bir piyasa riskine maruz kalmaları olasıdır.

Bireysel Etkinlik

- Bankalar, hangi işlemlerle ne tür piyasa risklerine maruz kalabilir, söz konusu piyasa risklerini azaltmak için ne gibi yöntemler kullanabilir? Araştırınız.

EMANET VE REHİNLİ KIYMETLER

Emanet ve rehinli kıymetler, müşterilerin korunmak, saklanmak, teminat vermek veya yatırım yapmak için bankalara tevdi ettiği varlıklardır.

Bankaların, bilanço dışı hesaplarında, daha çok istatistikî ve müşteri kayıtlarının izlenmesi amacıyla tutulan ve bankalara saklanması veya üzerinde işlem yapılması gayesiyle getirilmiş kıymetler ile bankaya kredi ve diğer işlemler sebebiyle rehnedilmiş veya ipotek olarak verilmiş kıymetlerin, özellikle sahipleri açısından izlendiği hesaplara genel olarak "Emanet ve Rehinli Kıymetler" denilmektedir. Kolayca tahmin edileceği üzere, bu tür başkasına ait varlıklara saklama hizmeti vermek, kredi ve fiyat riskinden ziyade muhtelif operasyonel riskleri gündeme getirmektedir.

Esas itibarıyla bankaların bilanço dışı işlemleri arasında emanet ve rehinli kıymetler, bilanço içi hesaplarla en az doğrudan etkisi olan hesaplar olarak değerlendirilebilir. Zira bu hesapların asıl amacı, istatistikî ve bilgilendirici birtakım iz kayıtları oluşturmak ve izlemek olarak görülebilir. Dolayısıyla bu tür kalemler açısından diğer bilanço dışı işlemlerde maruz kalınan finansal risklerden ziyade operasyonel, yasal, uyum ve itibar gibi finansal olmayan riskler söz konusu olabilir. Bu çeşit operasyonel riskler de, daha çok bir organizasyonun fiili işleyişinden, personelinden, teknik ve sair altyapısından veya bütünüyle organizasyon dışındaki dışsal veya doğal sebeplerden kaynaklı maddi ve itibari kayıp ihtimallerini ifade etmektedir. Dolayısıyla finansal riskler de olduğu gibi operasyonel risklerin de dikkatli bir şekilde yönetilmesi, her türlü suiistimalin, iş aksayışının ve fiili iş kesintilerinin önlenebilmesi büyük önem taşımaktadır. Zira yolsuzluk, suiistimal, iş kesintisi ve kayıpları şeklindeki bazı operasyonel ve itibar sıkıntıları nedeniyle bir organizasyonun nihayetinde maruz kalabileceği maddi külfet, finansal risklerin çok ötesine bile geçebilir. Bu nedenle, bir bankanın sermayedarından üst düzey yöneticisine orta kademeden en alt düzeydeki çalışanına kadar bütünüyle yönetişim anlayışının, insan kaynakları yönetiminin, eğitim politikalarının ve organizasyon içi uygulamalarının büyük önemi haiz olduğu unutulmamalıdır. Netice itibarıyla bütün müesseselerde olduğu gibi, bankalar için de hem tüm finansal risklerin hem de bütün operasyonel risklerin oluşumu, ölçülmesi ve yönetilmesi bakımından insan faktörü en önemli dâhili unsurlardan biridir.

Özet

- Ülkemizde bankalar, bilanço, bilanço dışı işlemler, gelir tablosu ve diğer dönemsel mali tablo unsurlarını bahis konusu düzenlemeler uyarınca hazırlamaktadır. BDDK düzenlemelerine göre, bankaların finansal tabloları: bilanço (bilanço dışı hesaplarla birlikte), gelir tablosu (kâr ve zarar cetveli), özkaynak değişim tablosu ve nakit akış tablosu ile kâr dağıtım tablosundan oluşmaktadır.
- BDDK düzenlemelerine göre, bilanço dışı hesaplar, bankanın aktif ve pasifini işlem tarihinde ilgilendirmeyen, müşterilere sağlanan gayri nakdî krediler ile ileride borç veya alacak doğuracak hak ve yükümlülükleri, fer'i zilyetlik altındaki değerleri ve muhasebe disiplini altında takip edilmek istenen bilgileri izlemek amacıyla kullanılan bilanço dışı hesapları ifade eder. Bilanço dışı hesapların bakiyeleri, gerçek aktif ve pasif değer niteliği taşımadığından, bu gruptaki hesaplar bilanço ve gelir tablosu hesapları ile karşılaştırılmaz.
- Bankaların gerçekleştirdikleri bilanço dışı işlemleri, gayrinakdi krediler ve yükümlülükler ile taahhütler şeklinde iki ana başlıkta özetlemek mümkündür. Ayrıca daha çok istatistiki bir kalem olan emanet ve rehinli kıymetler şeklinde üçüncü bir nazım hesap sınıfı daha bulunmaktadır.
- Bankaların kullandırmış olduğu birer gayrinakdi kredi olan teminat mektupları, akreditifler, kefaletler veya garantiler, müşterilerin üstlendiği herhangi bir edimin veya hizmetin sözleşildiği gibi yerine getirileceğinin banka tarafından maddi olarak güvence altına alınmasıdır. Gayrinakdi olarak da kullandırılsa bir banka tarafından açılan bu tür kredilerde karşı taraf kredi riski bulunmaktadır.
- BDDK tarafından çıkarılan ve bankaların uymak zorunda olduğu THP'ye göre, taahhütler, genel olarak cayılamaz ve cayılabilir olmak üzere iki alt kırılıma ayrılmaktadır. Gayrinakdi kredi işlemlerinde olduğu gibi, taahhütlerde de temel olarak karşı taraftan kaynaklanan bir kredi riski kısmen ve belirli koşullara bağlı olarak bankaca üstlenilmiştir.
- Türev ürün, değeri temel bir mal veya varlığın değerine bağlı olan bir çeşit finansal araç olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak türev ürünler, forward, futures, opsiyon, swap ve yapılandırılmış ürünler şeklinde gerçekleştirilmektedir. Sıklıkla türev ürünlere konu işlemler, aktif alım satıma konu temel varlıkların fiyatlarından oluşur. Finansal türev ürünler, ileri tarihli teslimi veya ödemeyi belirli koşullarla bugünden şart koştuğu için vadeli işlemler adı ile de anılmaktadır.
- Türev işlemler, başta futures işlemleri olmak üzere, düzenli piyasalarda veya vadeli işlem borsalarında işlem gören finansal araçlar ile tezgâh üstü denilen ve organize piyasalarda gerçekleşmeyen swap ve forward gibi işlemler olarak iki şekilde yapılabilmektedir. Tezgâh üstü işlemler, çoğunlukla finansal kuruluşlar arasında veya finansal kuruluşlar ile müşterileri arasında yapıldığından düzenli piyasalarda gerçekleştirilen işlemlerden çok daha büyük hacme ulaşmaktadır.
- Genel olarak finansal türev işlemler, spekülasyon (yatırım pozisyonu alma), hedge (riskten korunma), risk yönetimi, maliyet azaltma, kazanç sağlama (arbitraj), daha fazla kaldıraç kullanma, küresel piyasalarla bütünleşme, yeni ve etkili müşterileri kazanma saikleriyle yapılabilmektedir.
- Forward, nispeten en basit türev ürün olarak nitelendirilmektedir. Bir varlığı, gelecekte belli bir gün yine belirli bir fiyattan alım veya satım sözleşmesi olarak kabul edilmektedir. Organize piyasalarda işlem gören standart birer vadeli işlem sözleşmeleri olan futures işlemler aslında özellikli, merkezi takasa konu olan ve tek tipleştirilmiş forward sözleşmelerdir.Opsiyon sözleşmeleri, bir tarafın karşı taraftan belirlenmiş koşullar altında ve bir vade içerisinde bir varlık satmak ya da ondan bir varlık satın almak hakkını düzenleyen akitlerdir. Swap sözleşmeleri, tarafların faiz ya da döviz gibi varlıkların gelir akımlarını gelecekte belli bir tarihte değiştirme konusunda anlaştığı akitlerdir. Diğer finansal türev ürünlerde olduğu gibi swap işlemlerinde de karşı taraftan kaynaklanan kredi riski ve ile ani kur, faiz ve fiyat değişimlerinden kaynaklanan piyasa riski bahis konusu olabilmektedir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi bankaların işlev ve faydalarından biri değildir?
   a) Kredi üretimi ve mekanizması
   b) Aracılık fonksiyonu
   c) Bilgi ve risk yönetimi
   d) Kâr etmek
   e) Ödemeler sistemi

2. Aşağıdakilerden hangisi bankaların finansal tablolarından biri değildir?
   a) Bilanço (bilanço dışı hesaplarla birlikte)
   b) Gelir Tablosu (kâr ve zarar cetveli)
   c) Öz kaynak Değişim Tablosu
   d) Nakit Akış Tablosu
   e) Kredi Mevduat Tablosutablosu

3. Aşağıdakilerden hangisi bankaların bilanço dışı bir işlemi değildir?
   a) Repo işlemi
   b) Garanti, teminat, ciro, aval, kefalet ve kabul gibi işlemler
   c) Her türlü cayılabilir ve cayılamaz taahhütler
   d) Emanete veya saklamaya alınmış kıymetler
   e) Güvenceler (ipotek, rehin, teminat senetleri vb.)

4. Aşağıdakilerden hangisi bankaların bilanço dışı işlemlere yönelme nedenlerinden değildir?
   a) Vergiden ve diğer düzenleme kısıtlarından kaçınmak
   b) Komisyon ve ücret kazançlarını artırmak
   c) Zarar edilen faaliyetlerden kurtulmak
   d) Müşteri talep ve ihtiyaçlarını karşılamak
   e) Yeni koşullara uygun yeni ürünler çıkarmak

5. Aşağıdakilerden hangisi bankların gayrinakdi kredi çeşitlerinden biri değildir?
   a) Teminat mektupları
   b) Alacaklı cari hesap
   c) Akreditifler
   d) Cirolar
   e) Kabul kredileri

6. Aşağıdakilerden hangisi bankaların taahhüt işlemlerinden biri değildir?
   a) Belirli bir tarihte kredi, menkul değer veya diğer bir varlığın önceden kararlaştırılmış şartlarda yapılmış alım satım sözleşmeleri
   b) Valörlü döviz ve menkul değer alım satım işlemleri
   c) Tüzel kişi müşterilere tahsis edilen ve her an kullanabilir olan kredi limitlerinin kullanılmayan kısımları
   d) Çek mevzuatı uyarınca, bankaların süresinde ibraz edilen çekin karşılığının bulunmaması hâlinde, her çek yaprağı için ödemekle yükümlü oldukları tutarlar
   e) İleri satın almayı planladıkları kıymetler

7. Aşağıdakilerden hangisi finansal türev ürünlerin bankalar tarafından yapılma saiklerinden biri değildir?
   a) Spekülasyon (yatırım pozisyonu alma)
   b) Hedge (riskten korunma)
   c) Kaynak toplama
   d) Kazanç sağlama (arbitraj)
   e) Daha fazla kaldıraç kullanma

8. Aşağıdakilerden hangisi forward işlemlerden kaynaklı risklerden biri değildir?
   a) Kredi riski
   b) Kur riski
   c) Strateji riski
   d) Faiz riski
   e) Fiyat riski

9. Aşağıdakilerden hangisi bir standart futures sözleşme türü değildir?
   a) Tarımsal vadeli işlemleri
   b) Döviz satım opsiyonu
   c) Enerji vadeli işlemleri
   d) Faiz vadeli işlemleri
   e) Borsa vadeli işlemleri

10. Aşağıdakilerden hangisi bir bankanın saklama hizmeti verdiği bir kıymet için karşılaşabileceği operasyonel risklerden biri değildir?
   a) Personel suiistimalleri
   b) Doğal afetler
   c) Bankanın teknik altyapısındaki aksamalar
   d) Varlığın değerinin düşmesi
   e) Kıymetin yanlış bir hesaba kaydedilmesi

Cevap Anahtarı

1.d, 2.e, 3.a, 4.c, 5.b, 6.e, 7.c, 8.c, 9.b, 10.d

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Tiryaki, G. (2012). Finansal İstikrar ve Bankacılık Düzenlemeleri (1990-2010 Türkiye Tecrübesi Işığında), Türkiye Bankalar Birliği, Kasım.

Tiryaki, G. (2016). Para ve Finansın Dönüşümü, Efil Yayınevi, Ocak 2016.

Tiryaki, G. (2018). Para ve Finansın Bir Başka Dönüşümü: 'Blockchain' mi, 'Fintech' mi, FinApp' mı?, İktisat ve Toplum Dergisi, 93. Sayı, Temmuz.

BDDK. (2006). Bankaların Muhasebe Uygulamalarına ve Belgelerin Saklanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. 23.05.2019 tarihinde "http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10747&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=bankalar%C4%B1n%20muhasebe" adresinden erişildi.

BDDK (2017). Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi Hakkında Tebliğ. 23.05.2019 tarihinde "http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=9.5.23913&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=tekd%C3%BCzen%20hesap%20plan%C4%B1" adresinden erişildi.

Aydın, A. (2000). Bilanço Dışı İşlemler, Bankacılar Dergisi, 34, 65-77.

BDDK (2019). Aylık Bankacılık Sektörü Verileri, 23.05.2019 tarihinde "https://www.bddk.org.tr/BultenAylik" adresinden erişildi.

Hull, J. C. (2006). Options, Futures and Other Derivatives. Prentice-Hall of India P.L., New Delhi, 6. Edition.

Saltoğlu, Burak (2017). Türev Araçlar, Piyasalar ve Risk Yönetimi, Sermaye Piyasası Lisanslama, Sicil ve Eğitim Kuruluşu için hazırlanmış ders notu. Ders Kodu: 1011.

Sayın, K. Ş. (2008). Türk Bankacılık Sisteminde Bilanço Dışı İşlemler ve Risk Yönetimi Açısından Değerlendirmesi, 2. Ulusal İktisat Kongresi'nde tebliğ edilmiştir. 20-22 Şubat 2008, DEÜ İktisat Bölümü, İzmir - Türkiye.

Altıntaş M. A. (2006). Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Sermaye Yeterliliği, Turhan Kitabevi, Ankara, Mart 2006.